

Lingvazin

Magazin za jezik i književnost Broj I/3 Decembar 2013. ISSN 2303-4831

- **Za *Lingvazin* govori Martin Haspelmath**

- **U ovom broju s povodom: 1150 godina slavenske pismenosti**

- **Desetogodišnjica smrti Edwarda Saïda**

Edward W. Saïd

ORIENTALISM

WESTERN CONCEPTIONS
OF THE ORIENT

Sadržaj

Lingvazin – Magazin za jezik i književnost

Izdavač

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Adresa izdavača

Dr. Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina

Glavni i odgovorni urednik

Halid Bulić

Konsultanti

Refik Bulić (lingvistika)
Azra Verlašević (književnost)
Najil Kurtić (mediji)

Redakcija

Edna Klimentić
Erna Murić
Aida Sijamhodžić
Anida Malkić
Edina Ustavdić-Nurikić
Bernes Aljukić

Dizajn i prijelom

Halid Bulić
Almir Halilović

Ilustrator

Suad Velić

E-mail

institut@izbjik.ba

Lingvazin izlazi tri puta godišnje i besplatan je.

Objavljuje se na web stranici:
www.izbjik.ba.

 Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

ISSN 2303-4831

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi Redakcije.

03 Uvodnik

04 S povodom

04 Halid Bulić

Zar sunce ne sija svima? (povodom 1150. godišnjice moravsko-panonske misije)

08 Aldijana Kulić

Glagoljica – više od pisma

11 Dženita Karić

Deset godina od smrti Edwarda Saida

13 Erna Murić

Edward W. Said: *Orijentalizam. Zapadnjačke predodžbe o Orijentu*

15 Sead Husić

Između apsurdna i nade

17 Intervju

Martin Haspelmath

Univerzalije nude mnogo materijala za dalja razmišljanja o funkcioniranju jezičkog sistema

20 Radovi

20 Martin Haspelmath

Jezička promjena – poboljšanje ili kvarenje?

23 Mirsad Kunić

Antoine Meillet – Saussureov učenik, a Parryjev učitelj

26 Edna Klimentić

Zašto kažemo i šta znači *plakati kao godina*

28 Halid Bulić

Hibridni indeklinabilni pridjevi u bosanskom jeziku

30 Minela Kamenjaš

Kada subjekt nije (jedna) supstantivna riječ

33 Rahima Terzić

O mrtvima sve najbolje (sociolingvistička i lingvostilistička analiza smrtovnica i posljednjih pozdrava)

37 Osvrti

37 Fahrudin Sinanović

U Kalesiji održana 18. kulturna manifestacija “Ikre 2013”

38 Naida Osmanbegović

Naučni skup *Zadnja bosanska zima* u Tešnju

39 Amina Selimović

Održana književna kolonija *Grah za Iliju Ladina*

40 Lingvazin predstavlja

40 Naida Osmanbegović

Muris Bajramović: *Bosanskohercegovačka metaproza*

41 Vijesti o jeziku i književnosti

41 U Norveškoj objavljena zbirka natpisa sa stećaka

42 Novi broj časopisa *Književni jezik*

43 Najava događaja

43 Sarajevski filološki susreti 3

Dobrodošlica

Završetak godine dobro je vrijeme za provjeravanje rezultata postignutih tokom godine. Uz kraj 2013. i početak 2014. “lingvističke” godine može se konstatirati da je 2013. za *Lingvazin* bila i više nego uspješna. Prije svega, *Lingvazin* je počeo izlaziti i pokazao se kao pojava za kojom postoji potreba. Doveo je jezik i književnost u središte pažnje i izazvao pozitivne reakcije. Nakon toga *Lingvazin* je postigao novi uspjeh: nagovijestio je kontinuitet izlaskom drugog broja. Treći broj, kojim se završava prvo godišnje *Lingvazina*, nastavlja ispunjavati programske ciljeve zacrtane u prvom broju.

U ovom broju *Lingvazina* podsjećamo na tri godišnjice značajne za jezik i književnost. Ove je godine navršeno 1150 godina od početka moravsko-panonske misije, dolaska prosvjetitelja Ćirila i Metodija u Veliku Moravsku. To je događaj koji se smatra početkom slavenske pismenosti. Većina slavenskih zemalja obilježava ovaj jubilej prigodnim manifestacijama, izložbama, okruglim stolovima... U Bosni i Hercegovini prošao je uglavnom nezapaženo. U ovom broju *Lingvazina* dva teksta govore o temama koje se tiču tog jubileja. Time se *Lingvazin* pridružuje velikom broju svjetskih organizacija koje su ga prigodno obilježile.

Dva teksta govore o Edwardu Saidu, jednom od najznačajnijih intelektualaca 20. stoljeća, i njegovu djelu *Orijentalizam*. Ove je godine navršeno desetljeće od njegove smrti.

Jedan je tekst posvećen djelu Alberta Camusa, koji je rođen 1913.

Lingvazin i dalje nastavlja tradiciju saradnje s inozemnim lingvistima. U ovom se broju može pročitati intervju s njemačkim lingvistom Martinom Haspelmathom, kao i njegov tekst “Jezička promjena – poboljšanje ili kvarenje?”, koji se ovdje objavljuje prvi put.

U posebnim radovima govori se o Antoineu Meilletu i njegovu utjecaju na M. Parryja, o značenju frazema *plakati kao godina*, o hibridnim indeklinabilnim pridjevima, subjektu, te o socio-lingvističkoj i lingvostilističkoj analizi smrtonosca i posljednjih pozdrava.

Lingvazin opet predstavlja zanimljive knjige, izvještava o domaćim i međunarodnim lingvističkim i književnim događajima, a ovaj put ih i najavljuje.

Na posljednjoj je stranici *Lingvazinov kalendar*. Na njemu su istaknuti za jezik i književnost značajni datumi u 2014. godini.

Redakcija *Lingvazina* nada se da će vam čitanje tekstova iz ovog broja biti ugodno i korisno i želi vam sretnu 2014. godinu.

Halid Bulić

Halid BULIĆ

Zar sunce ne sija svima? (povodom 1150. godišnjice moravsko-panonske misije)

Dvije hiljade i trinaestu godinu većina slavenskog svijeta obilježila je kao veoma značajan jubilej. Naime, ove je godine navršeno 1150 godina od početka moravsko-panonske misije, događaja koji je nastao kao rezultat jednog spoja nauke i politike i čiji će rezultat biti nastanak i razvoj slavenske pismenosti. Na čelu misije bio je Konstantin, koji je kasnije uzeo monaško ime Ćirilo, po kome je danas mnogo poznatiji. Glavni pomoćnik i podrška bio mu je njegov učeni stariji brat Metodije. Povodom ovog značajnog jubileja u slavenskim su zemljama priređeni mnogi kulturni događaji, izložbe, naučne konferencije te izdati mnogi zbornici radova. Neke su zemlje čak i kovale novac s likom Ćirila i Metodija. Za to vrijeme u Bosni i Hercegovini ovom jubileju skoro da nije posvećena nikakva pažnja. Stoga u *Lingvazinu* podsjećamo na najvažnije činjenice koje se tiču moravsko-panonske misije.

Vjerska, jezička i politička pitanja često su veoma tijesno povezana (možda je tako uvijek!), a okolnosti koje su dovele do nastanka slavenske pismenosti zorno ilustriraju tu povezanost.

Inicijator događaja koji je danas poznat kao *moravsko-panonska misija*, prvi koji je pokazao otvorenu političku volju da na teritoriji na kojoj vlada uvede bogoslužje na narodnom, slavenskom jeziku, bio je moravski knez Rastislav. On je 862. godine bizantijskom caru Mihailu poslao izaslanike koji su zamolili da im car u Moravsku pošalje “episkopa i učitelja” koji će ih učiti njihovoj vjeri na slavenskom jeziku. Rastislav je bio sposoban i dalekovid političar koji je dobro shvatao društvene odnose tog doba. Iako je uspije-

vao da proširuje granice svoje kneževine i na njemačku teritoriju, znao je da su “samostalnost i sloboda njegove kneževine bili (...) ugroženi ne samo vojnom i političkom silom (stalni ratovi s nemačkim carem Ludvikom) nego isto tako i kulturnim i crkvenim pritiskom nemačkog sveštenstva. Jer – u to vreme – politička se samostalnost nije mogla zamisliti bez crkvene samostalnosti, bez vlastitog sveštenstva, višeg i nižeg” (Nikolić 1984: 8–9). Uvidio je da bi mu uvođenje vjerske službe na slavenskom jeziku omogućilo da ima domaće svećenike i da se oslobodi crkvene zavisnosti od Nijemaca.

Bizantijske vlasti dobro su razumjele molbu Rastislavljevih izaslanika, a “Bizant je slavensko bogoslužje izvan svojih

granica mogao smatrati, a čini se da je i smatrao, uspješnim sredstvom za političko savezništvo” (Damjanović 2004: 13). Odlučeno je da se u Moravsku pošalje “jedna versko-kulturna misija naročitog tipa i metoda rada, na čije su čelo postavljena braća Konstantin Filozof i iguman Metodije, učeni i ugledni ljudi, već iskusni u poslovima ove vrste” (Nikolić 1984: 9).

Konstantin i Metodije bili su Grci, odnosno Bizantijci. Rođeni su u Solunu. Solun je u Bizantiji bio drugi grad po važnosti. Njihov otac Leon bio je *drugar*, odnosno pomoćnik zapovjednika grada i “imao je nesumnjivo dobre veze u tadašnjim centrima moći” (Damjanović 2004: 12). U gradu i okolini živjelo je mnogo slavenskog stanovništva pa je i slavenski jezik bio poznat i raširen.

Metodije je jedno vrijeme bio upravnik bizantijske oblasti koju su naseljavali Slaveni. Nakon toga je napustio vlast i otišao u manastir na Olimp (u Maloj Aziji). Tu je postao iguman.

Konstantin je rođen 826. ili 827. godine i još je u djetinjstvu pokazao talent za nauku. “Teoktist, kancelar na carskom dvoru i prijatelj Leonove obitelji, pozvao ga je na školovanje u Carigrad” (Damjanović 2004:

12–13). Tu je pohađao visoku dvorsku školu i učio zajedno s budućim carem Mihailom. Kasnije mu je nuđeno da postane arhivar i bibliotekar u patrijaršijskoj biblioteci sv. Sofije u Carigradu. On je to odbio, povukao se jedno vrijeme u manastir, a onda je postao predavač filozofije u Carigradu. Tu je i dobio nadimak Filozof. Veoma je rano pokazao retoričke vještine. Bio je vješt u usmenim raspravama pa mu je povjereno da predvodi više diplomatskih misija. Jedna od tih misija bila je upućena Hazarima, narodu koji je u Maloj Aziji imao moćnu državu u kojoj su živjeli i muslimani i jevreji i kršćani pa je dolazilo do vjerskih sukoba različite vrste. Tom je prilikom pronašao mošti¹ sv. Klementa, rimskog pape iz I st. Ponio ih je sa sobom i kasnije ih je predao papi u Rimu. Prilikom misije u Maloj Aziji otišao je na Olimp i poveo sa sobom brata Metodija. Nakon toga se nisu razdvajali.

Braća su iz Male Azije otišli zajedno u Carigrad, a odatle su ubrzo morali poći u Veliku Moravsku. U Carigradu su pripremili osnovno što im je trebalo za misiju: Konstantin je osmislio slavensko pismo i preveli su na slavenski jezik neophodne knjige. Već 863. bili su u Moravskoj.

Historičari pretpostavljaju da Konstantin i Metodije nisu mogli tako brzo obaviti sve neophodne pripreme. Tako A. S. Seljišćev navodi da

u tako kratkom periodu vremena koje je stajalo na raspolaganju do polaska u Moravsku – teško da se mogla sastaviti jedna tako monolitna i tako adekvatna slovenskom glasovnom sistemu azbuka kakva je Konstan-

tinova. Značajan pripremni rad iziskivalo je i prevođenje, tj. prilagođavanje slovenskog jezika i njegovih elemenata novoj funkciji: književnog jezika liturgijskih tekstova. Zato se može pretpostaviti da se Konstantin već ranije interesovao pitanjem stvaranja slovenske pismenosti za Slovene u Vizantiji i za susednu Bugarsku, kao i da je u tom pogledu već postojao izvestan pripremni rad. Iz ko zna kakvih je razloga usporeno uvođenje pismenosti za te Slovene. (usp. Nikolić 1984: 10–11)

Također i S. Damjanović (2004: 13) navodi jedan od mogućih scenarija:

Vrlo je vjerojatno da je još prije znao kakvi ga zadaci očekuju i da se za njih spremao. Zna se npr. da mu je vlada poslije misije k Saracenicima dala dopust i on je otišao u samostan na Olimp da se odmori. Tamo se već jedno desetljeće nalazio njegov brat Metod. Vrlo je vjerojatno da su upravo tamo razmišljali kako da okupe oko sebe slavenske učenike i da započnu prevođenje najnužnijih liturgijskih knjiga. Autoritet Metodov, kao čovjeka koji je postao redovnik nakon što je bio knez pokrajine sa slavenskim stanovništvom, tu je mogao odigrati važnu ulogu. I još nešto: na Olimpu su se skupljali redovnici iz mnogih zemalja, a u nekima od njih liturgija na vlastitom jeziku nije bila nikakva novost. Doradenost slavenskih prijevoda i majstorstvo kojim je oblikovano prvo slavensko pismo – glagoljica (...) tako-

đer su dokaz da se o svemu mislilo prije.

No, kakvu god pripremu da su imali, Konstantin i Metodije otišli su u Moravsku i tu su preko tri godine (40 mjeseci) uspješno obavljali zadatak koji im je povjeren. Sa sobom su povelili i nekoliko učenika. Širila se vjerska služba na slavenskom jeziku, a uz nju i slavenska pismenost. Međutim, služba na slavenskom jeziku širila se na račun službe na latinskom, koja je na tom prostoru bila zastupljena ranije. Time nikako nisu mogli biti zadovoljni ni njemački car ni njemačko svećenstvo, pa je car Ludvik 863. godine poslao vojsku na Rastislava. Kao rezultat kompromisa, u Moravsku dolazi mnogo njemačkih svećenika. Ubrzo između njemačkih i slavenskih svećenika dolazi do rasprava.

Konstantin i Metodije uskoro su osjetili potrebu za većim brojem svećenika. Zato su 867. godine pošli u Bizantiju, kako bi i svoje odabrane učenike unaprijedili u svećenike. Usput su prolazili kroz Panoniju, drugu slavensku kneževinu, u kojoj je tada vladao knez Kocelj. On je želio da među slavenskim kneževinama vladaju dobri odnosi i znao je da djelovanje Konstantina i Metodija može doprinijeti takvim odnosima. Kocelj je bio veoma pobožan. Ranije je imao dobre odnose s njemačkim svećenstvom, ali je shvatio da se na slavenskom jeziku vjera i prosvjeta mogu širiti brže i lakše. Zato je Konstantinu i Metodiju dao 50 učenika.

Njima je dvojici postalo jasno da su postigli veliki uspjeh na teritoriju koji je pod jurisdikcijom salcburškog nadbiskupa,

¹ Riječju mošti ili moći označavaju se “u pravoslavaca, ostaci tijela ili odjeće sveca kojima vjernici pristupaju s poštovanjem i kojima se pripisuje čudotvorna moć” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 665).

dakle njemačkih svećenika, i da s njima imaju problem koji se može riješiti samo na najvišem nivou – kod pape. Zato su se uputili u Rim.

Usput su se kratko zadržali u Mlecima. Tom je prilikom Konstantin imao oštru raspravu sa svećentvom o upotrebi slavenskog jezika u crkvenoj službi. Njegovi su protivnici imali stav da su samo tri jezika dostojna oltara i knjiga, a to su latinski, grčki i hebrejski. To je Konstantin nazvao *trojezičkom herezom* i upitao ih:

Ne daje li Bog kišu svima jednako? Ili zar sunce ne sija svima? Ne dišemo li zrak svi jednako? Kako vas nije sram odrediti samo tri jezika i svim drugim narodima i plemenima željeti da ostanu slijepi i gluhi? (Damjanović 2004: 16; usp. i Đorđić 1975: 9–10).

U Rimu su braća postigla velik uspjeh. Papa Hadrijan II dočekao ih je veoma lijepo. Konstantin mu je tada predao mošti sv. Klementa koje je ponio iz Male Azije. “U njihovim su rukama one sada bile dokaz njihova poštovanja prema papinstvu” (Damjanović 2004: 16). Također su imali i “u najužem papinom društvu važne prijatelje: to su bili prije svih papinski knjižničar Anastazije i biskup Arsenij za koje mnogi povjesničari pretpostavljaju da su odigrali važnu ulogu u podršci djelu Konstantina i Metoda među Slavenima” (Damjanović 2004: 16). Papa je blagoslovio njihove knjige i dopustio službu na slavenskom jeziku.

Tih se dana Konstantin razbolio pa se povukao u jedan grčki manastir u Rimu. Tu se

zamonašio i tek tad uzeo monaško ime Ćirilo, po kome je u historiji poznatiji. Ubrzo je i umro (14. februara 869. godine).

Nakon toga se Metodije vratio u Panoniju, gdje su učenci braće bili nastavili ono što su braća započela. Ovaj je put došao kao papin legat, predstavnik sa širokim ovlaštenjima. Kocelj je težio da postigne uspostavljanje slavenske nadbiskupije u kojoj bi Metodije bio nadbiskup. Papin je prijedlog bio da se obnovi jedna značajna nadbiskupija koja je postojala ranije a čije je sjedište bilo u Sirmiju (Sremska Mitrovica). Ta je nadbiskupija propala usljed napada Avara još 582. godine, tako da je njena teritorija već decenijama pripadala salburškoj nadbiskupiji. “Rim je htio smanjiti i njemačku i bizantsku vlast, a Slavene uvjeriti da misija nije u službi stvaranja ma čije prevlasti nad njima” (Damjanović 2004: 17). Tako je u Panoniji ustanovljena nadbiskupija, a Metodije je postao nadbiskup. Kratko je vrijeme imao dobre uvjete za rad. Tada se mnogo radilo na prevodenju i radu s narodom.

To, međutim, nije potrajalo. U Moravskoj je došlo do prevrata. Rastislav je oslijepljen i utamničen, a Nijemci su osvojili veći dio teritorija Metodijeve nadbiskupije. Metodije je pošao u Moravsku i tu je zarobljen. Bavarski su ga biskupi držali u tamnici tri godine. Papa Hadrijan II nije odobravao takvo postupanje, ali se njegov glas nije dovoljno čuo. Kocelj se uporno zalagao za Metodijevu slobodu. Hadrijanov nasljednik Ivan VIII naredio je bavarskim biskupima da oslobode Metodija i poslao je izaslanika da nadgleda sprovođenje njegove naredbe u djelo. Metodije je oslobođen.

Time njegov položaj nije bio sasvim osiguran. Dešavaju se brojne političke promjene, a njemački svećenici ne odustaju od borbe za svoju prevlast. U historijskim spisima knezu Kocelju gubi se trag 874. godine. Nasljednik kneza Rastislava Svetopluk nije pouzdan saveznik i blizak je njemačkim svećenicima. Oni prave mnoge spletke kako bi Metodija uklonili s položaja nadbiskupa, ali ga papa Ivan VIII zadržava na položaju.

Prigodna slovačka kovanica od 2 € s likovima Ćirila i Metodija

Metodije je mogao na miru provesti posljednje godine života. Tada je intenzivirao rad na prevođenju knjiga na slavenski jezik i ulagao napore da što je moguće više olakša položaj svojim nasljednicima. Umro je 6. aprila 885. godine. Učenici su ga sahranili i održali mu službu i na latinskom i na grčkom i na slavenskom jeziku (usp. Hamm 1974: 33).

Papa Stjepan V nije priznao Metodijeve nasljednike i zabranio je vjersku službu na slavenskom jeziku. Stao je sasvim na stranu njemačkih svećenika. Na njihovu stranu stao je i Svetopluk. Počeli su teški dani za Metodijeve učenike. Zatvarali su ih u tamnice, progonili ih, čak i prodavali u rob-lje. Mnogi od njih iselili su se iz Moravske i raširili su slavensku

ideju i pismenost po drugim slavenskim zemljama, a najprije na Balkanu. Plemenita ideja Ćirila i Metodija nije se mogla uništiti silom. Historija nije krenula unazad. Zahvaljujući njihovom djelovanju Slaveni su ušli u krug prosvijećenih evropskih naroda i svi Slaveni njihovi su dužnici i danas.

U ovom kratkom osvrtu predstavljani su određeni društveni odnosi u kojima se odvijao jedan veliki događaj u srednjem vijeku. Ali, pogledamo li oko sebe, slične društvene odnose lahko možemo uočiti i u svome vremenu. Vjerska, jezička i politička pitanja tijesno su povezana i danas. "Jezičkih progona" još uvijek ima. S jednog dijela slavenskog teritorija progoni se ćirilica. Na nekim drugim dijelovima slavenskog teritorija učenicima se zabranjuje nastava na njihovu maternjem jeziku. (Ne spominjemo nijedno mjesto, jer ne možemo nabrojati sva!) I danas se zaboravlja da sunce sija svima. A već odavno – nije srednji vijek. ■

Halid Bulić rođen je 1985. godine u Tuzli. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2008. godine. Na istom je fakultetu završio post-diplomski studij iz lingvistike, magistrirao 2010. i doktorirao 2013. godine. Predsjednik je Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli i docent na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Autor je knjige *Iz morfologije i sintakse savremenog bosanskog jezika* i pjesničke zbirke *Televizionar*. Objavio je dvadesetak naučnih i stručnih radova.

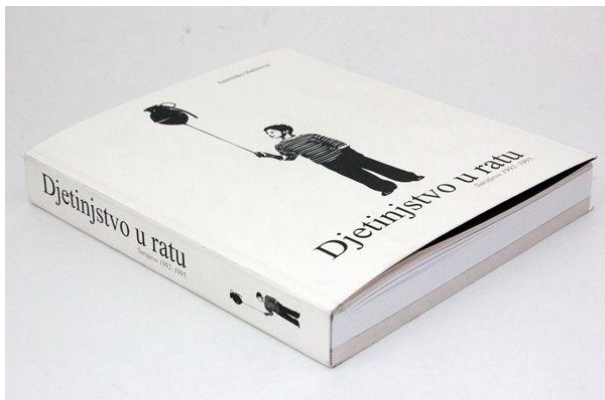
Literatura

- Damjanović, Stjepan (2004). *Slovo iskona: Staroslavenska/starohrvatska čitanka*. (2, dopunjeno izd.). Zagreb: Matica hrvatska
- Dorđić, Petar (1975). *Staroslovenski jezik*. Novi Sad: Matica srpska
- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet
- Hamm, Josip (1974). *Staroslavenska gramatika*. (4. izd.). Zagreb: Školska knjiga
- Nikolić, Svetozar (1984). *Staroslovenski jezik: Pravopis – glasovi – oblici*. (3. izd.). Beograd: Naučna knjiga

Lingvazin preporučuje knjigu

Djetinjstvo u ratu

Sarajevo 1992–1995.

Osim autora projekta Jasminka Halilovića, u stvaranju ove knjige učestvovalo je 1.100 ljudi. Naručite na adresu putem www.djetinjstvouratu.com.

“U djetinjstvu se sve stvari doživljavaju u nekoj pomaknutoj dimenziji, pa tako i najekstremnija egzistencijalna iskustva kao što su rat, smrt, ljubav. Mnoga svjedočanstva na koja sam naišao čitajući ovu knjigu govore o toj, na sreću, pomjerenoj percepciji. Tu djecu znam danas kao mlade i kreativne ljude, mnogi su mi prijatelji, i u njihovom karakteru i odnosu prema životu prepoznajem te crte apsurdnog humora i kreativnog prkosa koje su im pomogle da prežive rat.

Knjiga *Djetinjstvo u ratu* trebala bi imati univerzalni značaj.”

Braco Dimitrijević

Glagoljica – više od pisma

Glagoljica je najstarije slavensko pismo. U osnovi njenog imena jeste glagol *glagolati*, što znači ‘govoriti, reći’, a označava i obavljanje liturgije na staroslavenskom jeziku. Smatra se da je autor glagoljice Konstantin Filozof, sv. Ćiril, koji je 863. godine,¹ prema želji bizantskog cara Mihaila III (a na poziv moravskog kneza Rastislava) krenuo u tzv. *moravsko-panonsku misiju* zajedno s bratom Metodijem, da širi kršćansku vjeru. Međutim, Moravljani nisu imali potrebne religijske knjige na svom jeziku jer nisu imali pismo. Konstantin Filozof najprije je stvorio pismo da bi preveo crkvene knjige s grčkog na slavenski jezik.

Glagoljica ima 38 slova, kako tvrdi Ćmrorizac Hrabar, od kojih su 24 slova uzeta prema grčkom pismu, a 14 ih je sastavljeno prema slavenskom izgovoru.² Svako slovo glagoljice ima svoj naziv, a slovima se također iskazuju i brojčane vrijednosti.

U nastavku teksta predstaviti ćemo istraživanja koja nude zanimljive činjenice o glagoljici. Najprije ćemo spomenuti istraživanja temeljena na geometrijskom određenju grafičke strukture glagoljice o kojima govori Marica Čunčić u tekstu *Granice geometrije i simbole u glagoljskoj paleografiji*.

U istraživanju geneze glagoljice, od svih endogenih pola-

zišta, u literaturi su najviše prisutna ona polazišta koja u glagoljskoj grafiji traže neki geometrijski model, grafički ključ iz koga će biti “ispisana” sva slova glagoljice. Mnogi su nastojali pronaći taj model, ali nisu uspjeli u potpunosti razriješiti zagonetku (Georg Ćmohovstov, Vladimir Mošin, Thorvi Eckhardt, Petar Ilčev i dr.). Do zadovoljavajućeg rješenja došao je Vasil Jončev, bugarski istraživač, neposrednim putem. On je, naime, tražio grafički ključ pomoću koga bi pročitao nepoznato pismo na području Pliske, kraj Ćmoga mora. Dešifrirao je pronađeno pismo pomoću rozete, i ustanovio da se radi o slogovnom pismu. Tek je kasnije uvidio da je rozeta grafički ključ, jedinstveni geometrijski model, za sva glagoljska slova. Rozeta sadrži križ, krug, trokut, odnosno 8 kružnih isječaka.

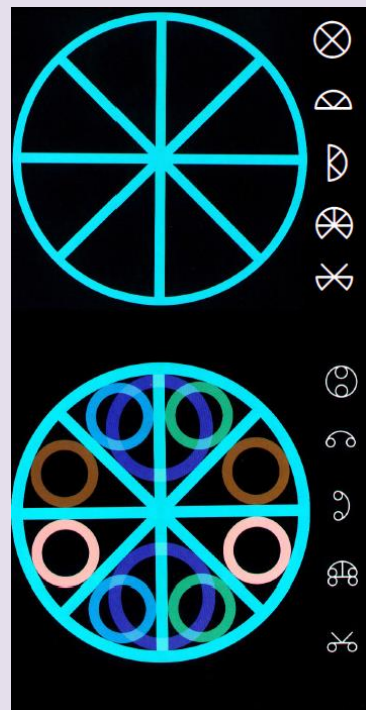
Ovaj svoj model Jončev naziva *figurata modul*. Rozeta predstavlja najmanji “zajednički nazivnik”, odnosno matricu za kompletnu azbuku.

U pokušaju da otkriju sve tajne glagoljske grafije, istraživači su različitim pristupima i metodama došli do zanimljivih rezultata. Spomenuti ćemo tekst *Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa: glagoljičko prezentiranje kršćanstva kao preteča suvremenog semiotičkog marketinga* Jasne Horvat, Nives Tomašević i Slavena Len-

dića iz 2009. godine. U nastavku ćemo iznijeti neke zanimljive zaključke njihove analize.

Cilj autorâ bio je istražiti je li moguće da je Konstantin Filozof u 9. stoljeću mogao primijeniti semiotički marketing pri kreiranju glagoljice. Oni navode važnije teorije o semiotičkom marketingu i primjenjuju ih na pojedine glagoljske grafeme i na cjelokupni znakovni sistem.

Izraz *semiotički marketing* označava postupak primjene semiotike u procesu marketinške komunikacije. Semiotika je nauka o znakovima, odnosno proučavanju načina na koji funkcioniraju znakovni sistemi (usp. Škiljan 1987: 188). Pojam mar-

Rozete iz čijih se dijelova mogu izvesti slova glagoljice

¹ Ćmrorizac Hrabar u svom traktatu *O pismenah* navodi da je glagoljica stvorena 6363. godine od stvaranja svijeta. Međutim, ne zna se pouzdano je li taj podatak naveden prema bizantijskom računanju vremena (to je onda 855. godina) ili prema aleksandrijskom računanju (onda je to 863. godina) (usp. Piper 2008: 155).

² Ovi se podaci ne mogu uzeti sa sigurnošću jer broj slova nije jednak u svakom abecedariju. Naprimjer, poznati *Pariski abecedarij* (iz 12. stoljeća) sadrži samo 31 slovo, dok jedan stariji abecedarij (*Münchenski*) sadrži 38 slova (kao i kod Hrabra) (usp. Hamm 1974: 12).

ketinške komunikacije podrazumijeva procese oglašavanja, sponzoriranja te niza drugih elemenata kojima se može utjecati na ponašanje potrošača (formiranje mišljenja o proizvodu, mijenjanje stajališta i izazivanje važnih promjena u mišljenju i ponašanju potrošača) (usp. Horvat – Tomašević – Lendić 2009: 162).

Autori spomenutog teksta postavljaju hipotezu da je Konstantin Filozof pri izgradnji glagoljskog pisma poštuovao sva pravila marketinške komunikacije, a u vizuelni identitet (logotip, pripadajući znak) svakog pojedinačnog znaka ugradio ideju kršćanstva i prezentirao je ciljnim skupinama, to jest Slavenima, da bi tako kodiran znakovni sistem upotrijebio u smjeru ostvarenja ciljeva svoje misije (dalje širenje kršćanstva među Slavenima). Iz toga proizlazi da je svaki glagoljski znak svojevrstni logotip koji u sebi sadrži tri osnovna komunikacijska kôda – slovni, brojčani i simbolički. Već smo rekli da svako slovo ima i brojčanu vrijednost, pa ćemo objasniti i treći komunikacijski kôd – simbolički.

Prema finskom slavisti Georgu Černohvostovu, Konstantin Filozof izgradio je novo pismo koje će u potpunosti profilirati kršćanske ideje i stoga mu se neće osporavati crkvena upotreba. Naime, glagoljica počinje križem (✝), a i sva ostala slova zasnovana su na kršćanskim simbolima: *križ* (✝) kao simbol otkupljenja, na njemu je Krist bio mučen i umro te tako spasio čovječanstvo, zatim *krug* (☉) kao simbol vječnosti, predstavlja Božiju savršenost i vječnost i *trokut* (Δ) kao simbol Trojstva (usp. Damjanović 1995: 21).

Autori, nadalje, navode određene postupke za koje se pretpostavlja da se njima koristi Konstantin Filozof pri izgradnji grafijskog sistema, potvrđujući mogućnost povezanosti semiotičkog marketinga i glagoljice.

Svako slovo glagoljice ima svoj naziv: prvo slovo je *azъ*, drugo *buky* itd. Međutim, Damjanović (2007: 9) navodi manje poznatu činjenicu da ta slova, poredana u niz, grade smislenu poruku koja je posve kršćanska, npr.: *azъ buky vědě glagoljъ dobrě estъ živěti želō zemli* (a, b, v, g, d, e, ž, z, z) glasi: *Ja koji znam slova govorim da je dobro živjeti na zemlji*. Drugih devet slova također prenosi kršćansku poruku: *kako ljudъje myslite našъ onъ pokoi rьci slovo tvrъdo* (k, l, m, n, o, p, r, s, t): *Kako, ljudi, mislite da je on naš mir. Budite tvrdi u vjeri*. Ove su poruke služile i kao mnemotehnička sredstva koja su stvarana radi lakšeg učenja azbuke u njezinu redosljedju.

Damjanović (2007: 9) navodi da su u istu svrhu služile i tzv. *azbučne molitve* koje su proizišle iz književne škole Konstantina Filozofa. To su pjesme strukturirane tako da imaju akrostih, a taj akrostih predstavlja azbuku. Naprimjer: *Azъ slovomъ simъ moljuse Bogu Bože vseja tvari i žizditelju Vidmyimъ i nevidmyimъ Gospoda Duha posъli...* itd.

Može se ustanoviti da Ćirilovi postupci pri izgradnji pisma zasigurno nisu slučajni, što autore navodi na zaključak da je glagoljica nastajala u skladu s današnjim poimanjima vizuelne kulturne komunikacije. Oni također smatraju da se o glagoljici može razmišljati kao o *pro-*

izvodu, jer se zbog njene široke primjene njome služi veliki broj “potrošača”, i kao o *komunikacijskom sredstvu vizuelnog marketinga*, jer joj komunikacijska snaga osigurava dimenziju “sredstva” (komunikacijskog), kako u vizuelnom tako i u simboličkom, odnosno ideološkom smislu.

Na temelju teorijskog pristupa Davida G. Micka, Jamesa E. Burroughsa, Patricka Hetzela i Mary Y. Brannen (“Pursuing the meaning of meaning in the commercial world: An international review of marketing and consumer research founded on semiotics” /2004/), autori predstavljaju shemu okvira semiotičkog marketinga i pokazuju kako se semiotički marketing može primijeniti na primjer glagoljice Konstantina Filozofa (usp. Horvat – Tomašević – Lendić 2009: 173).

Prvi okvir predstavlja potencijaliziranje³ i aktualiziranje⁴ značenja u objekt (to jest dizajn proizvoda): ideja vodilja je kršćanska misao pretočena u grafeme, a grafemi su kodovi iščitavanja Biblije. Raspored grafema donosi posebno značenje koje sadrži sažete i slojevite poruke.

Drugi okvir podrazumijeva potencijaliziranje i aktualiziranje značenja vezanih uz objekt (ambalaža, nazivi, brend, logo, oglašavanje): novoizgrađeno glagoljsko pismo se širi putem prijevoda kršćanskih knjiga, liturgija, drugih crkvenih dokumenata.

Treći okvir predstavlja potencijaliziranje i aktualiziranje uvjeta za kupovinu / potrošnju, u ovom slučaju glagoljskog “proizvoda” (aktivnostima maloprodaje, osiguranja novca...): Konstantin Filozof uz carsko

¹ Pojam *potencijaliziranje* podrazumijeva “marketinške napore u postavljanju neposrednih značenja koja bi bila vodič ciljnim ili idealnim potrošačima” (Horvat – Tomašević – Lendić 2009: 164).

² Pojam *aktualiziranje* označava “konkretno napore svakog potrošača za uključivanje u poslanu marketinšku poruku odnosno generiranje značenja marketinške poruke, neovisno o tome jesu li ta značenja ostvarila cilj onoga što su marketinški napori potencijalizirali” (Horvat – Tomašević – Lendić 2009: 164).

Literatura

- Čunčić, Marica, *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, <https://bib.irb.hr/prikazirad?&rad=335643>. Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf. (tekst priložen 2. maja 2008. godine)
- Damjanović, Stjepan (1995). *Staroslavenski glasovi i oblici*. (2. izd.). Zagreb: Sveučilišna tiskara.
- Damjanović, Stjepan (2007). Tri najstarije tiskane hrvatske početnice. *Časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture* V/2: 9–21.
- Hamm, Josip (1974), *Staroslavenska gramatika*. (4. izd.). Zagreb: Školska knjiga.
- Horvat, Jasna, Nives Tomašević, Slaven Lendić (2009). Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa: glagoljičko prezentiranje kršćanstva kao preteča suvremenog semiotičkog marketinga. *Libellarium* II/2: 161–180.
- Piper, Predrag (2008). *Uvod u slavistiku*. (2. izd.). Beograd: Zavod za udžbenike
- Škiljan, Dubravko (1987). *Pogled u lingvistiku*. (3. izd.). Zagreb: Školska knjiga.

Aldijana Kulić rođena je 1987. godine u Sokocu. Završila je master studij iz bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

dopuštenje (osiguranje novca) kreće u misionarsku aktivnost u kojoj će širiti glagoljicu (novi proizvod koji služi kao komunikacijsko sredstvo). Nakon što prikuplja učenike, poučava ih (maloprodajna aktivnost) i priprema za kasnije poučavanje naroda (veleprodajna aktivnost).

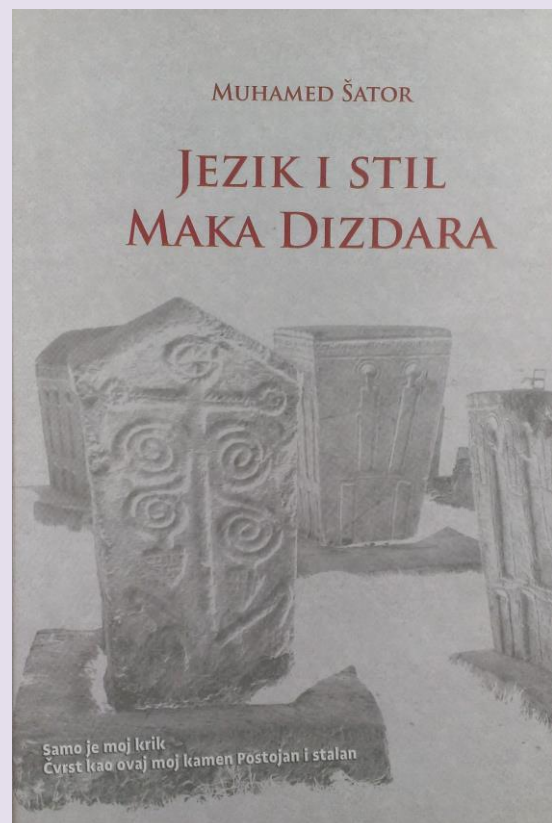
Četvrti okvir predstavlja aktualiziranje značenja kroz iskustva, posjedovanje, upotrebu (zabava, slobodno vrijeme, izgradnja općih procesa – želja, memorija, identitet): ova je etapa često izvan domašaja idejnog začetnika, što je slučaj i s Konstantinom Filozofom. Glagoljica ovu etapa započinje u 9. stoljeću (za vrijeme Ćirilova života), a onda slijedi široka aktivnost opismenjavanja Slaveana, i ta se aktivnost (kroz brojne transformacije) širi na velikom regionalnom prostoru (usp. Horvat – Tomašević – Lendić 2009: 173).

Rezultati te analize pokazuju da je Konstantin Filozof u

potpunosti slijedio okvire semiotičkog marketinga. Prema tome, glagoljica se može razumijevati kao (duhovni) proizvod osmišljen za komuniciranje s dotad nepisanim narodom od koga se očekuje primanje kršćanske vjere. S druge strane, glagoljica, uzimajući u obzir sve navedene odlike, ima sposobnost da udovolji osnovnim zahtjevima budućih “potrošača”, to jest kršćanskih vjernika.

I ovako kratak pregled dosadašnjih istraživanja dovoljan je da pokaže da glagoljica zaista predstavlja svojevrsni fenomen koji ćemo teško u potpunosti objasniti. Pokazuje se da ustrojstvo njenog sistema znakova počiva na različitim naučnim disciplinama i da je povezana s filozofijom, teologijom, geometrijom, numerologijom i dr. S obzirom na to, možemo samo naslućivati koliko je toga o glagoljici još nepoznato i koja su sve značenja u njoj sadržana. I na kraju, koji je njen pravi smisao, jer, očito, glagoljica je više od pisma. ■

Lingvazin
preporučuje
knjigu

Deset godina od smrti Edwarda Saída

Moja sloboda: postojati onako kako oni ne žele da postojim.

Mahmud Darwish

Proteklo je deset godina od smrti Edwarda Saída, u kojima je svijet postao još širim poprištem za buktajuće ratove, kako za teritorij, resurse, saveznike i tržište, tako i za ideje, ideologije, sekte i mezhebe, tumačenja i predstavljanja. U sveopćoj borbi za moć (borbi koja je – uvijek – bespoštedna i nepravdična, predodređena surovim kapitalizmom i ideologijama isključivosti) čovječanstvu očajno nedostaje kritički otpor koji je u svim sferama svoga života pružao Edward Said. Današnji svijet kao da je više prepušten zlokobnoj Huntingtonovoj predstavi sukoba civilizacija nego humanističkoj Saídovoj viziji.

Ovih deset godina, osim toga što vremenski neumoljivo ukazuju na intelektualnu prazninu koja je svake godine sve veća i više prijeteća, pomogle su da se iskristalizira sav humanistički doprinos ovog američko-palestinskog književnoga kritičara i aktivista. Iz širokog dijapazona političkih komentara palestinskoga pitanja, muzičkih i književnih studija, razmatranja i eseja te vlastitih memoarskih djela, može se utvrditi određeni broj specifičnih pojmova koji prožimaju njegovo cjelokupno djelo, bez kojih bi današnja književna kritika bila osiromašena. No, šta je to u djelu i druš-

tvenoj angažiranosti Edwarda Saída privuklo toliko različitih mislilaca, pisaca, studenata koji se, i desetljeće nakon njegove smrti, intenzivno (ali ne i idolopoklonički, kao u slučaju simbola / branda Che Guevare) prisjećaju njegovih riječi, i u njima pronalaze svoje misaono utočište i osjećaj da nisu sami?

Jedna od odlika djela Edwarda Saída svakako je njegov dijalektički odnos prema vlastitoj prošlosti i sudbini intelektualca na razmeđu, u prostoru između (*in-between*), iz koga on crpi i svoj osnovni pojmovni spektar. Kao jedan od ključnih pojmova koji se tom prilikom pojavljuju jeste egzil, odnosno boravak u egzilu (*ghurba* ili *manfa*), posljedica oduzimanja / otimanja (*dispossession*) i raseljavanja (*displacement*), kako iz domovine, tako i iz kulture, tradicije, historije. Međutim, primarno izgnanstvo koje Said objašnjava jeste ono iz jezika, duboko isprepleteno s bolnom poviješću:

*Pošto je naša povijest zabranjena, narativi su rijetki; priča o porijeklu, o domu, o naciji, ilegalna je. Kada se narativ i pojavi, on je prekinut, često čudan i zavojit do krajnosti, uvijek kodiran, i obično u pretjeranim oblicima (...). (Said, *After the Last Sky*, citirano u: Husein 2004: 3)*

Iskustvo *ghurbe* ili *manfe* dijele brojni raseljeni autori postkolonijalnoga svijeta, te se, čitajući Saídova djela kao čvrst kritički okvir, među njima uspostavlja odnos shvatanja, saosjećanja, ali i osjećanja duboke društvene, ekonomske i kulturne nepravde proizvedene kolonijalizmom i imperijalizmom. Tišina kojom je kolonizirani autor onemogućen da govori (prisjetimo se pitanja Spivakove *Da li subalterni može da govori?*) prekinuta je, ali ne bez dubokih ožiljaka:

Postimperijalni pisci Trećeg sveta nose, dakle, svoju prošlost na svojim leđima – kao ožiljke rana poniženja, kao podsticaj za neka druga djela, kao jednu drugačiju zamisao prošlosti što stremi postkolonijalnoj budućnosti, kao iskustvo što neodložno iska ponovno tumačenje i razvrstavanje, iskustvo da nekada nemušti domorodac zbori i dela na prostoru koji je oteo od kolonizatora u nalletu opšteg pokreta otpora. (Said 2002: 381)

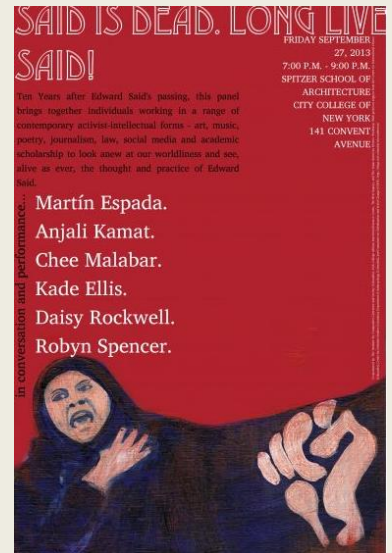
Da bi postimperijalni ili postkolonijalni autor uopće započeo ispisivanje vlastite drugačije zamisli prošlosti, potrebna mu je “dozvola da pripovijeda” (*permission to narrate*)

(Said 1984: 13–17), eda bi se, naposljetku, historija određene zajednice mogla posmatrati cjelovito i suvislo (v. više u: Said 2002: 386). U tom kontekstu, borba za jezički prostor te za pravo da se povijesna prostranstva iskažu i opišu drugačije od službenog narativa kolonizatora postaje okosnicom solidarnosti za sve (autore, zajednice, individue) koji su na određeni način proživjeli ili još uvijek žive iskustvo raseljavanja i lišenosti. U preispisivanju povijesti ni kolonizatorov narativ ne može ostati nedimut: samo Saidovo djelo “Orientalizam” jeste vrhunski primjer “uznemiravanja” autoritativnih i autoritarnih kanonskih tekstova i njihova konstruiranja Orijenta, projekt koji će prerasti u veličanstvenu analizu otpora u djelu “Kultura i imperijalizam”, kojim se, po ko zna koji put, dokazuje da se sistematsko iskorištavanje drugih teritorija, resursa i ljudi, uskraćivanje prava na povijest i vlastitu priču, uz namjerno oportunističko prikazivanje potčinjenih u generalizirajućim nepovoljnim terminima, mora suočiti sa žestokom reakcijom, te da prazni prostori povijesti ili Zemlje ne postoje (kako bi to željeli neokolonijalistički narativi poput, prema Saidu, cionističkog).

Upravo u ovoj duboko humanističkoj ideji otpora svoje utočište i praiskonsku nadu u pravdu pronalaze svi oni koji su se osjetili uskraćenima, lišenima ili utišanima, onima koji još uvijek ne mogu ili ne smiju da govore. Ona je njihova *dozvola da pripovijedaju* i da ne budu svedeni na poopćavajući opis. I dok se veliki broj postkolonijalnih kritičara zatvara u teoretske bastione, iz Saidova se djela iščitavaju smjernice za raskrinka-

vanje “kompleksa bijeloga spasitelja” koji nastoji reproducirati odnose moći i nejednakosti putem monolitnoga narativa. (Ovakav je kompleks najočitiiji u plošnom i iskrivljenom odnosu prema ženi muslimanki. Bijeli spasitelj ne preže od okupiranja druge zemlje pod izlikom njezina spašavanja.) I na kraju, Saidovo djelo pokazuje da svako zaslužuje da vlastitim glasom ispriča svoju priču, kroz koju će – kontrapunktalno – učestvovati u *reintegraciji svih tih naroda i kultura, nekoć ograničenih i srozanih na periferni status, sa ostatkom ljudske rase* (Said 1991: 3).

Krug započet “Orientalizmom” i raskrinkavanjem eurocentrizma nipošto ne bi trebao da se zatvori nacionalističkim ekskluzivitetom i obmutim esencijaliziranjem. Onoliko koliko je bitno dobiti *dozvolu za pripovijedanje*, toliko je važno ne utihniti i ne zaglušiti vlastitim narativom sve druge, budući da se *ne treba uživati u marginalnosti i beskućništvu (...); s njima treba završiti, tako da više,*

Plakat za okrugli sto u New Yorku povodom desetogodišnjice smrti E. Saida.

a ne manje ljudi može uživati blagodati onoga što je stoljećima osporavano žrtvama rase, klase ili roda (Said 1991: 5). Na taj se način ukazuje i sama kreativna “nedovršenost” Saidova djela – on ne daje konačne odgovore i ne upućuje na “čiste” i upotpunjene priče. Nakon borbe za vlastiti glas i narativ, predstoji težak rad – i u njemu Saidovo djelo nastavlja da živi. ■

Literatura

- Husein, Abdirahman A. (2004). *Edward Said: Criticism and Society*. London/New York: Verso.
- Said, Edvard (2002). *Kultura i imperijalizam* (prev. Vesna Bogojević). Beograd: CirculusGlobus.
- Said, Edward, Permission to Narrate, *London Review of Books*, Vol. 6 No. 3, 16 February 1984
- Edward W. Said, The Politics of Knowledge, *Raritan* 11.1, pp. 17–31, (1991), <http://home.comcast.net/~krmcnamara/syllabi/5132/Said.Politics.pdf>, pristupljeno 6.12.2013.

Dženita Karić magistrica je književnohistorijskih nauka i viši stručni saradnik na Orijentalnom institutu u Sarajevu. Autorica je knjige *Palestinski postkolonijalni roman i novela u djelima Ğabre 'Ibrāhīma Ğabre i Ğassāna Kanafānīja* (2011) te nekoliko naučnih i stručnih radova iz oblasti arapske klasične i moderne književnosti. Bavi se prevodnjem s arapskog i engleskog jezika. Prevela je tri knjige.

Erna MURIĆ

Edward W. Said: *Orijentalizam.* *Zapadnjačke predodžbe o Orijentu*

U širokom korpusu tekstova koje danas sveobuhvatno imenujemo “postkolonijalnom kritikom”, odnosno kritičkim angažmanom koji preispituje različite tipove diskursa u njihovoj tvorbi kolonijalne drugosti *Orijentalizam* Edwarda Saida pred-

stavlja nezaobilazno štivo. Objavljeno 1978. godine, to je djelo do danas doživjelo prijevod na gotovo sve svjetske jezike,¹ provocirajući često vrlo različite recepcije i svjedočeći da je ovaj američko-palestinski intelektualac otvorio jedno polje interesa koje je svoju aktuelnost zadržava-

lo i u savremenom kontekstu. Štaviše, svako imagološko, komparatističko, humanistički uozbiljeno istraživanje egzotičnih predstava o “drugima” danas mora poći od onih definicija “orijentalizma” kakve je ponudio Edward Said u istoimenom djelu.

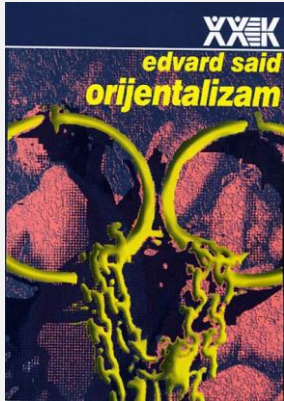
Orijentalizam je djelo koje je teško svrstati u čvrste disciplinane okvire. Ono je istovremeno i književna i historiografska i socio-psihološka studija koja se u metodološkom smislu bazira na poststrukturalističkim teorijama i generalnom stavu da društvo i književna kultura jedino mogu biti istraženi zajedno. Polazeći u teorijskom aspektu od Foucaultovog “arheološkog čitanja diskursa”, odnosno od ideje o međuuvjetovanosti moći i znanja, Said će na primjeru brojnih i raznorodnih tekstova pokazati kako se re/produciralo ono što on naziva orijentalističkim diskursom. Međutim, da bi pokazao djelotvornost ideologije, najprije je morao opisati njezin predmet istraživanja – Orijent.

Orijent nije samo susjedan Evropi; on je, također, mjesto najvećih, najbogatijih i najstarijih evropskih kolonija, izvorište njenih civilizacija i

Edward Said

Autor ilustracije
Suad Velić
E-mail
velicsuad@hotmail.com
Radionica s pisatju
mašinu i crtatji pribor

Jedan od mnogih prijevoda *Orientalizma*

Erna Murić magistrica je književnohistorijskih nauka. Viša je asistentica na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Autorica je više radova iz oblasti književne kritike i romana *Jedanaest poglavlja čekanja*, za koji je 2008. godine dobila Godišnju nagradu Društva pisaca TK.

jezika, njene suparničke kulture i jedne od njenih najdubljih i najprihvaćenijih predodžbi o onom Drugom. (Said 1999: 15)¹

Orijent je, dakle, imaginativna projekcija / konstrukcija orijentalističkog diskursa, ali daleko od toga da bi ona ostala samo bezazlen fiktivni prostor na kome zapadnoevropske kulture potražuju svog identitarno i kulturno "drugog". Prema Saidu, orijentalizam je način mišljenja koji proizvodeći predodžbe o Orijentu kao drugom istovremeno vrši zaposjedanje, kontroliranje, dominaciju i reprodukciju preko različitih društvenih, političkih i kulturnih mehanizama: institucija, korporacija, birokracija, doktrina, književnosti i umjetnosti. Orijentalistički diskurs reprezentira Orijent kao neku vrstu vlastitog mračnog ega.

Said je jasno razlučio tri značenja "orijentalizma" kojima operira u ovom djelu: jedan je tzv. akademski orijentalizam, koji podrazumijeva stručno bavljenje orijentalistikom studijama, potom, to je i općeniti način mišljenja koji pretpostavlja **razliku** između Istoka i Zapada, dok je treće značenje orijentalizma (ono kojim se Said ponajviše bavi) hegemonistički diskurs koji za krajni cilj ima posjedovanje vlasti nad Orijentom. Zapravo će Said u svojoj tezi otići i dalje, ustvrdivši da je riječ o razgranatom geopolitičkom projektu koji se razlaže u nizovima različitih diskursa. Radikalnost ovakve teze, premda argumentirane i Saidovim primjerima koliko i scenarijem današnjeg svjetskog poretka, izazvat će, međutim, mnogobrojne kritike na račun autorovog "antizapad-

nog" stava, povodom čega će on svoje razloge i opravdanja iznijeti u poznatom *Predgovoru za izdanje iz 1995*, nekom vrstom metapoetičkog pogovora uz *Orientalizam*.

Hronološki pregled studije obuhvata ogroman period povijesnog vremena bavljenja Orijentom, a taj sadržinski prostor Said radije imenuje pojmom "imaginativna geografija". Imaginativno ili fiktivno trebalo bi ovdje da posvjedoči o načelnom konstruktivizmu kad je riječ o korištenju imena "Orijent", odnosno "Okcident", o čijim granicama su geografske granice više fiktivni ili proizvoljni prostori stvoreni raznim praksama označavanja. Prvu razliku između Okcidenta i Orijenta u književnom tekstu Said pronalazi u Homerovoj *Ilijadi* ili, nešto kasnije, u Eshilovim "Perzijancima", odnosno prvotne "opsejše" Orijentom on locira u vrijeme antičke Grčke i Rima. Orijentalizam je stvoren i oblikovan naročito u doba osmansko-turskih osvajanja, koja su za Evropljane kao kršćansku civilizaciju predstavljale neposrednu opasnost i propast. Daljnje kontinuiranje orijentalističkih projekata nastavlja se iz srednjeg vijeka u renesansu, a potom i najizrazitije u vijeku kolonijalnih osvajanja. Otuda se Saidova interpretacija orijentalističkih predodžbi prvenstveno bazira na britanskom i francuskom korpusu tekstova, dok posljednja poglavlja knjige istražuju tzv. moderni orijentalizam (od 1870. godine) i vrijeme dominacije Sjedinjenih Američkih Država.

U svemu tome, Said kao uzorni poststrukturalist ne zaboravlja ogoliti i vlastito sjedište interpretacije, podsjećajući nas

na faktor "osobnog ulaganja":

Ja, nikada, međutim, nisam izgubio iz vida kulturnu zbilju osobne uključenosti u to da budem konstruiran kao Istočnjak." (Said 1999: 39)

Orientalizam je, kao što je već rečeno, izazvao brojne kontroverze i kritike na Saidov račun. One su se, kao u slučaju optužbi za antizapadnjaštvo ili zagovaranje islamskog fundamentalizma, pokazale kao neutemeljene, dok su u slučaju prigovora na "ostatke liberalnog humanizma" i teorijskog eklektizma rezultirale određenim promjenama u Saidovom mišljenju. Kako će pokazati njegova naredna knjiga *Kultura i imperijalizam*, naglasak više nije na sukobu i različitostima između civilizacija i kultura, nego unutar njih. U skladu s recentnim postkolonijalnim teorijama i Said je smatrao da su kulture heterogene i međusobno isprepletene te da se ni o "Zapadu", odnosno zapadnoj civilizaciji ne može govoriti kao o fiksnom geopolitičkom prostoru, nego radije kao o palimpsestnom prostoru ukrštanja različitih civilizacija i kultura koje dijele problematičnu historiju osvajanja i istrebljenja. U *Pogovoru za izdanje iz 1995*. Said izražava optimističku viziju u post/moderno reduciranje imperijalističkih strategija, a vlastiti interes prebacuje na ulogu (bivšeg) kolonijalnog subjekta u prostorima hibridnih kultura.

Ukoliko ova knjiga ima kakvu korisnost i zadatak, napominje na kraju Edward Said, to će biti njezino probijanje ka "alternativi orijentalizmu" i postavljanje pitanja: kako predstaviti drugu kulturu i kako govoriti u nečije drugo ime? ■

¹ Ovaj prikaz referira na izdanje sarajevske Svjetlosti iz 1999. godine, u prijevodu Rešida Hafizovića. U istom izdanju objavljen je i Saidov *Pogovor izdanju iz 1995*.

Sead HUSIĆ

Između apsurdna i nade

Shvatiti svijet za jednog čovjeka znači svesti ga na ljudsku mjeru, potvrditi ga vlastitim pečatom.

Alber Kami

Albert Camus rođen je u alžirskom gradu Mondovi 1913. godine. Dobio je Nobelovu nagradu za književnost 1957. godine. Autor je poznatih djela *Stranac*, *Kuga*, *Mit o Sizifu*... Ove se godine obilježava stogodišnjica njegova rođenja.

U svojoj knjizi eseja *Mit o Sizifu*, koja je prvi put objavljena 1942. godine, Alber Kami (Albert Camus) piše o apsurdnom, o njegovu nastanku, o tome da je smisao života najvažnije pitanje koje sebi možemo postaviti. Apsurd nastaje onda, piše Kami, kada se svijet želi razumjeti, dakle obuhvatiti mišljenjem, kada se nakon "nesvjesnoga života", koji je automatiziran u toj mjeri da svako jutro, dan, godinu većina ljudi oscilira određenim putanjama koje su determinirane građanskim običajima: izlazak u šetnju, vožnja u tramvaju, obrok u fabrici itd., javi "zašto". Nakon ovoga pojavlju-

je se umor u znaku čuđenja, kada se javlja ili samoubistvo ili oporavak. U periodu umora postoji i gadan osjećaj, ali i on je sam po sebi dobar, jer pokreće svijest. Apsurdno je, prije svega, da mi gramatički živimo u budućnosti i, samim time, svakim smo danom bliži smrti. Kamijevo bavljenje stanjem apsurdna dovodi ga u vezu s egzistencijalnim filozofima, koji su, dajući prednost apsolutnoj istini, učinili filozofsko samoubistvo. Naime, i sam grijeh bez Boga je, veli Kami, apsurdan. Dakle, ukoliko ne postoji apsolutna istina, i sam govor u ime nje besmislen je i apsurdan.

Husserl i fenomenolozi, bilježi Kami, pridružuju se apsurdnoj misli koja u početnoj tvrdnji isključuje potpunu istinu. Fenomenolozi ne objašnjavaju svijet, nego ga, posmatrajući svaku istinu pojedinačno, čine povlašćenim mjestom. Pojedinačne bi istine bile većerniji vjetar i sama ruka na ramenu, jer "svaka stvar ima svoju istinu" (Kami 2008: 53), to jest i sam moral jednoga čovjeka ima smisla samo na osnovu kvantiteta i iskustva koje čovjek može sabrati, dok je kod većine ljudi za vrijeme Kamijeve života opći moral, koji je uvjetovan mehanizacijom, bio osmočasovni rad u fabrikama.

Kamijev Don Huan uspješan je u osvajanju žena i njegov je moral određen njegovim iskustvom. Na pitanje ko je apsurdan čovjek, odgovor je sljedeći: "Ubeđen u svoju ograničenu slobodu, u svoju pobunu bez budućnosti i u svoju prolaznu svest, on nastavlja svoju pustolovinu u vremenu svoga života. Tu je njegov prostor, tu je njegovo delanje koje on štiti od svakoga suda, osim svog sopstevnog" (Kami 2008: 79). S druge strane, ukoliko se donhuanstvo ne budi u svijesti, odnosno sama pustolovina nadalje poznata viteza, idealiste, Don Kihota sklončava jednim građanskim manijom. Nakon svega, Don Kihot ipak umire s onim imenom koje mu je dato. Granice njegove slobode jesu granice njegova imena. Svijest apsurdnosti i čovjeka koji je njome zahvaćen kao posljedicu imaju pobunu, slobodu i strast.

Raspravljajući o Dostojevskom i njegovoj umjetnosti, Kami na prvo mjesto stavlja smisao, jer su svi junaci Dostojevskoga likovi koji propituju smisao, ne plašeći se smiješnoga. Nakon analize njegovih junaka, Kami zaključuje da je svijet umjetnosti i zebnja koja je u bilu junaka romana prisutna itekako blizak stvarnosti. Onaj stvarnosti za koju Kami piše da

Ilustracija: Suad Velić

čovjek može biti i hrišćanin i apsurdan. Apsurdno je, na odgovor Aljoše o budućem svijetu, ne njegov hrišćanski moral, nego predskazanje o budućem svijetu. S druge strane, istinski hrišćanin, to jest onaj koji vjeruje u buduću svijet zasigurno se svojim vjerovanjem suprotstavlja ovome. Ukoliko postoje oba morala: prvi koji vjeruje i drugi koji ne vjeruje, a koji pritom čine jednog čovjeka, onda se tu radi o hipokriziji i nedosljednosti.

Kao centralnu ličnost ove knjige Kami je uzeo Sizifa. S izif je, nadmudrivši boga smrti, okovao Smrt. Također, odavao je tajne bogova i, pripovijeda se, činio mnoge dogodovštine zbog kojih je dopao pakla i muka. Zbog svog čina on je kažnjen da gura kamen do vrha planine, a kamen se uvijek ponovo otkotrlja nazad. S izifov posao jeste jedna dijalektika nužnosti i same borbe u kojoj on ipak spoznaje sreću. S izif u sebi ima donkihotsko smirenje, dok se Don Huan, poznajući svoje granice, otjelovljuje u pustolovini samoga života, skončavajući, kako ga Kami vidi, u čeliji španskih manastira, gdje se ne sjeća iščezlih ljubavi, nego sa-

moga sebe, prezirući kraj. Upravo na tome tragu, citirajući Edipa, koji nakon svega ipak kaže da je sve dobro i S izif pronalazi sreću. Njegovo breme i borba da se stigne do cilja dovoljna je da se ispuni čovjekovo srce. S izif je, ipak, savladavši apsurd našao utjehu u nadi i dobru. Kamijev apsurd nije odraz njegove uobrazilje, koliko je to stanje općega duha. "Stanje 'apsurda' pisac nije izmislio, nego zatekao u svijetu gdje vremenske međaše čine ne naučna otkrića i umjetnička ostvarenja, već ratni požar i pustošenja" (Begić 2004: 496–497).

Na kraju ove knjige, govoreći o Kafki i njegovoj umjetnosti, onima koji su pisali o Kafki i definirali njegovo djelo kao očajnički krik, bez mogućnosti bjekstva, Kami suprotstavlja nadu. Nada je upravo pobjeda apsurdna koji je moguć u onoj mjeri u kojoj ga ne prihvatamo. Naša nada je sloboda

Ilustracija: Suad Velić

i pobuna, bez obzira što naša snoviđenja i naše iskustvo nisu dati kao beskonačni niti u jeziku niti u proživljenome.

S izif je ipak sretan! ■

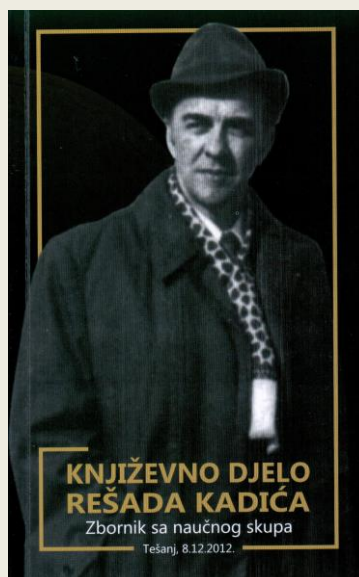
Izvori i literatura

- Begić, Midhat (2004). *Eseji i kritike*. Sarajevo: BZK Preporod
Kami, Alber (2008). *Mit o S izifu (Ogled o apsurd)*. Beograd: Paideia

Sead Husić (1986) profesor je bosanskoga jezika i književnosti. Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Tuzli 2010. godine. Do sada je poeziju i književnu kritiku objavljivao u *Životu*, *Motrištima* i *Beharu*. Autor je nekoliko neobjavljenih pjesničkih zbirki.

Nova knjiga

Izdavač: Centar za kulturu i obrazovanje
Tešanj, 2013, 192 str.

Promociji Lingvazina doprinijeli su

Za *Lingvazin* govori
Martin HASPELMATH

Pitanja i prijevod s engleskog
Halid BULIĆ

Univerzalije nude mnogo materijala za dalja razmišljanja o funkcioniranju jezičkog sistema

Martin Haspelmath

• **Lingvazin:** Gospodine Haspelmath, u svojim radovima najčešće se bavite pojavama koje se ne tiču samo jednog jezika već mnogih jezika svijeta. Bavite se historijskom i komparativnom morfologijom i sintaksom, jezičkim kontaktima, jezičkom tipologijom, jezičkim univerzalijama... Šta Vas je motiviralo da postanete lingvist, a šta je utjecalo na to da izaberete komparativni pristup proučavanju jezika?

M. H.: Ja sam baš volio učiti jezike od malih nogu i bio sam fasciniran njihovim različitim gramatičkim strukturama. Prvobitno sam želio postati historijski lingvist pa sam studirao grčki, gotski i sanskrt. Ali ova vrsta temeljnih historijskolingvističkih studija moguća je samo za mali skup jezika, to su naime oni koji su potvrđeni u pisanom obliku za neko duže vrijeme. Historijska je lingvistika daleko teža za jezike izvan Evrope. Tako sam postepeno prešao na tipološko-komparativnu lingvistiku, gdje se jezici mogu komparirati jedni s drugim bez obzira na njihovu historijsku povezanost, samo na osnovu njihovih zajedničkih strukturalnih obrazaca.

• **Lingvazin:** Šta su danas ciljevi komparativne lingvistike? Radi li se na rekonstrukciji prajezikâ?

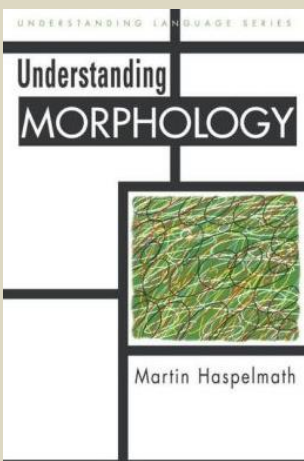
M. H.: U historijsko-komparativnoj lingvistici ljudi nastavljaju pokušavati rekonstruirati prajezike, ali finansijska situacija nije naročito dobra pa je napredak spor. Mada je među ljudima općenito interes za historijska pitanja i

dalje velik, akademski lingvisti preferiraju baviti se modernim jezicima i nehistorijskim pitanjima. Možda je to tako jer većina akademskih lingvista radi na odsjecima gdje im je glavni posao da poučavaju lingvistici buduće učitelje lingvistike. A učitelji jezika više ne poučavaju jezike poput latinskog i grčkog, već moderne jezike kakvi su engleski i kineski.

Lingvazin: Koje su po Vašem mišljenju najzanimljivije jezičke univerzalije?

M. H.: Najzanimljivije univerzalije su implikacijske univerzalije tipa "ako jezik ima osobinu A, onda također ima i osobinu B". Naprimjer, možemo reći da ako jezik ima zamjeničke relativne klauze, onda posjednik stoji ispred posjedovane imenice. Ili u domenu fonologije: ako jezik ima *f*, onda također ima *s*. Ove univerzalije, strogo govoreći, ne predstavljaju konstataciju o svim ljudskim jezicima, ali predstavljaju zanimljive tvrdnje o prirodi ljudskog jezika. Očigledno ima nešto u prirodi ljudskog jezika što povezuje redosljed posjednika i posjedovane imenice s redosljedom relativne klauze i imenice, na intrigantno asimetričan način. Takve univerzalije nude mnogo materijala za dalja razmišljanja o funkcioniranju jezičkog sistema i njegovoj mogućoj komunikacijskoj i kognitivnoj (ili čak psihološkoj) motivaciji.

Lingvazin: Autor ste *Gramatike lezgijskog jezika*, koja je široko poznata i citirana kao izvor podataka o tom jeziku. Šta Vas je motiviralo da istražujete taj jezik? Koje su

njegove najznačajnije karakteristike?

M. H.: Kada sam se počeo baviti gramatikom lezgijskog, već sam znao da želim postati komparativni lingvist, ali sam također želio pokazati da mogu opisati i pojedinačni jezik. Pisanje ove gramatike natjeralo me da ozbiljno proučim veliki broj tema u jeziku koji ima prilično drukčiju strukturu nego poznati evropski jezici. Imao sam pristup govornicima jer sam dobio stipendiju za postdiplomski studij u Moskvi. Doći do Dagestana na Kaspijskom jezeru, gdje se lezgijski govori, za stranca je u to vrijeme bilo veoma teško. Ali je lezgijski ustvari lahak jezik za učenje. Ima mnogo pisanih tekstova. U današnje vrijeme postoji čak i fin elektronski korpus (<http://www.dag-languages.org/LezgianCorpus/search/>). Kao i svi dagestanski jezici, lezgijski ima mnogo različitih suglasnika i mnogo različitih padeža. To je jezik sa lijevim grananjem s relativno preciznom morfologijom i morfofonologijom. Za razliku od svojih srodnika, izgubio je rod pa je jedan od najjednostavnijih dagestanskih jezika.

Lingvazin: Radili ste na projektima koji se tiču proučavanja pidžina i kreolskih jezika. Šta nam možete reći o tim iskustvima i rezultatima istraživanja? Koliko pidžina i kreolskih jezika ima danas? Jesu li ugroženi? Koliko se govornika služi tim jezicima? Gdje su rasprostranjeni? Koje okolnosti dovode do nastanka takvih jezika? Nastaju li danas novi pidžini i kreolski jezici?

M. H.: To je mnogo različitih pitanja. Glavni projekt na kome sam radio, zajedno sa Susanne Marijom Michaelis, jeste *Atlas and Survey of Pidgin and Creole Languages* (pogledajte <http://apics-online.info>). U tom smo projektu proučavali 76 pidžina i kreolskih jezika iz cijelog svijeta, a također i nekoliko miješanih jezika. Pidžini su jezici koji nemaju izvornih govornika i koji se koriste u situacijama kada postoje veoma ograničene potrebe za komunikacijom između različitih zajednica, kao što su trgovina ili vojska. Pidžini nastaju pojednostavljuvanjem od običnih jezika i veoma je teško prebrojati ih, jer mogu brzo nastati i nestati (unutar nekoliko godina ili decenija) u zavisnosti od situacije. Naš jezički katalog

(*Glottolog*) trenutno navodi 53 (<http://glottolog.org/resource/languoid/id/pidg1250>), ali je taj broj u svakom slučaju premali. Kada se pidžin jezik raširi i stječe sve više i više funkcija, jednog dana može postati glavni jezik zajednice, kao što se desilo u mnogim oblastima Papue Nove Gvineje, gdje se *tok pisin* (jedan pidžin zasnovan na engleskom) koristi kao osnovni maternji jezik mnogih ljudi. Kreolski se često proučavaju zajedno s pidžinima i neki kažu da oni uvijek nastaju od pidžina, ali mi u mnogim slučajevima zaista ne znamo njihovo porijeklo. Kreolski se primarno identificiraju kao strukturalno pojednostavljeni jezici koji izgledaju izvedeni iz složenijih jezika koji se govore drugdje i kojima se koriste prilično drukčije populacijske skupine.

Lingvazin: Izjavili ste da gramatičke strukture mogu poslužiti kao “prozor u ljudsku prošlost”. Na koji način one to čine?

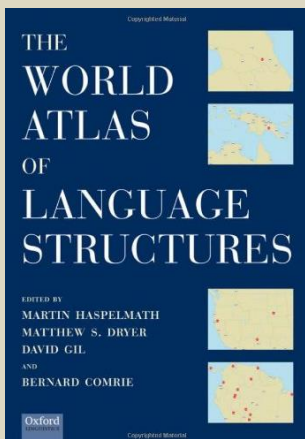
M. H.: U prošlosti su prvenstveno leksičke i fonološke strukture bile ono što nam je davalo uvid u prehistorijsku situaciju. Činjenica da su riječi u baskijskom toliko različite od riječi u romanskim jezicima pokazuju nam da su Baski ostatak jedne ranije, predindoevropske populacije. Ovo je osnova tradicionalne poredbeno-historijske lingvistike. Ali u skorije vrijeme lingvisti su također počeli proučavati gramatičke strukture, uspoređivati ih i koristiti se njima da donesu zaključke o ljudskim zajednicama. Naprimjer, mnogi kreolski jezici u Amerikama i u Aziji pokazuju gramatičke utjecaje od jezika koje su govorile izvorne zajednice. Trebate sofisticirane gramatičare komparativiste da uoče ove utjecaje.

Lingvazin: Vi ste jedan od urednika *Svjetskog atlasa jezičkih struktura*, koji se smatra velikim i revolucionarnim dostignućem za jezičku tipologiju. Šta su njegove najznačajnije odlike? Kojim ste metodama skupljali podatke za tako veliki projekt?

M. H.: Metoda je sasvim jednostavna: uzmete gramatičku pojavu (recimo, prisustvo ili odsustvo obilježja budućeg vremena) i proučavate je u velikom broju jezika širom svijeta na osnovu deskriptivnih gramatika. Naravno, ima i nekih poteškoća: potrebno je da imate pristup

Preporučene stranice

- <http://www.dag-languages.org/LezgianCorpus/search/>
- <http://apics-online.info>
- <http://glottolog.org/resource/languoid/id/pidg1250>

tim gramatikama i da uzmete u obzir da su sve one pisane iz različitih perspektiva. Nema standardnog načina za pisanje gramatika. Tako je ovo dugotrajan i često težak zadatak. Ali neki ljudi uživaju u tome i mi smo jednostavno okupili ove ljude i stavili sve njihove podatke u veliku bazu podataka. Lijepa stvar je i to što sad možemo pokazati slike gramatičkih pojava, odnosno mape. U mnogim slučajevima vidimo zanimljive obrasce koje nismo očekivali.

Lingvazin: Jedna od tema koje ste istraživali jeste i *Standard Average European*. Kakvi su Vaši zaključci u vezi s tim?

M. H.: To je etiketa posuđena od Benamina Lee Whorfa koja opisuje sličnosti između evropskih gramatičkih struktura kad se usporede s jezicima koji se govore drugdje u svijetu. Ako samo proučavate slavenske, romanske i germanske jezike, mogu vam se učiniti prilično različitim, ali iz perspektive koja uzima u obzir cijeli svijet, oni su upadljivo slični jedni drugima, također i kad ih usporedite s njihovim indoevropskim srodnicima u Aziji. Tako se čini da ne formiraju samo balkanski jezici lingvističku zonu (ili jezički savez, *Sprachbund*, kako se ponekad kaže), to jest oblast sa više sličnosti među jezicima nego što bi se očekivalo na osnovu njihove genetske srodnosti, nego cijela Evropa čini jednu lingvističku oblast. Međutim, metode za identificiranje lingvističkih zona trenutno uopće nisu rigorozne. Devedesetih smo posebno proučavali evropske jezike (uz finansiranje od Evropske naučne fondacije) pa smo se fokusirali na njihove sličnosti. S različitom perspektivom (ili čak i s različitim finansijerom) mogli bismo doći do drukčijih zaključaka. Ja više nisam uvjeren u te zaključke.

Lingvazin: Učestvovali ste u istraživanjima koja se tiču posuđenica i njihove tipologije. Bilo bi zanimljivo čuti od Vas koliko savremenim jezici posuđuju riječi jedni od drugih. Koji jezici najviše posuđuju riječi? Iz kojih se jezika najviše posuđuje? Koja je leksika najčešći predmet transfera?

M. H.: Već dugo je jasno da mali jezici s malim prestižom imaju tendenciju posuđivanja od

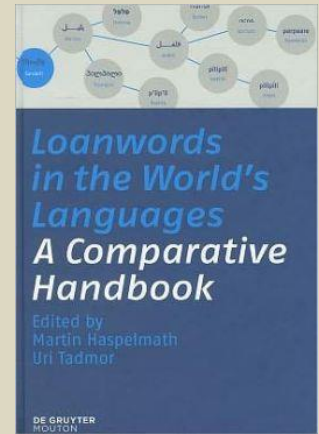
velikih jezika s velikim prestižom, a veoma se rijetko dešava obrnuto. Tako gdje postoji značajna razlika u prestižu ili moći, rezultat je prilično predvidljiv. Ono što nas je zanimalo jeste koji se uzorci posuđuju u jezicima širom svijeta i koje se vrste riječi posuđuju. Otkrili smo da su najstabilnije riječi, one koje se najmanje posuđuju, riječi za prostorne odnose i dijelove tijela.

Lingvazin: Kakav je Vaš stav prema purizmu i šta mislite koliko puristička nastojanja mogu biti uspješna?

M. H.: Purizam je sociolingvistički koncept koji ja stvarno ne proučavam. Čini se da je bitan samo za nekolicinu velikih jezika s prestižom u kome govornici nalaze poseban ponos. Ali mi ne znamo uistinu. Neki manji jezici (naprimjer, mnogi sjevernoamerički indijanski jezici) ne posuđuju mnogo riječi. Možda i govornici tih jezika također imaju nekakve purističke stavove.

Lingvazin: Vi kao lingvist učestvujete u mnogim online projektima, kakvi su *Glottopedia* i *Glottolog*. Šta nam možete reći o tim i drugim internetskim projektima u kojima učestvujete?

M. H.: Sve više i više komunikacija među ljudima odvija se putem interneta, a to je naročito tačno u nauci, jer naučnici često imaju neke od svojih najbližijih kolega na drugim kontinentima. Tako izdavanje naših članaka i knjiga na papiru, što se obično još uvijek radi, u današnje vrijeme ima malo smisla. A ima još manje smisla za priručne radove kao što je *Glottolog* (katalog svjetskih jezika kome sam jedan od urednika). Ono što još uvijek često nedostaje jeste ono što se može nazvati “društveni značaj” novih online publikacija. Kako možemo motivirati naučnike da im doprinesu, kako možemo učiniti da se ti doprinosi uračunaju u građenje karijere. Čini mi se da je ovo ustvari najizazovniji problem s kojim se danas lingvistika suočava. Da bih pomogao da naša disciplina ostvari napredak, također sam radio kao glavni urednik *Language Science Pressa*, novog izdavača lingvističkih knjiga koje se mogu besplatno preuzimati.

Lingvazin: Postoji li neki lingvist koga biste istakli kao nekoga čiji su Vas lik i djelo posebno inspirisali tokom Vaše karijere?

M. H.: Lingvist čijem se radu najviše divim jeste Joseph Greenberg. On ima neutaživu radoznalost u vezi s jezicima svijeta, a bio je zainteresiran i za detalje gramatike i historije, kao i veoma općenita pitanja lingvističke teorije. I – on nikad nije mnogo brinuo o trenutnim glavnim tokovima. ■

Martin HASPELMATH

Prevela s njemačkog
Aida SIJAMHODŽIĆ

Jezičke promjene – poboljšanje ili pogoršanje?

Svi se jezici konstantno mijenjaju, iako se to dešava tako sporo da promjene nije jednostavno opaziti. Ali, ako usporedimo današnji njemački s Lutherovim jezikom, ili današnji engleski sa Šekspirovim, razlike su i na prvi pogled uočljive. Sljedeći slavni navod Martina Luthera može poslužiti kao ilustracija:

*Man mus nicht die buch-
staben inn der lateinischen
sprachen fragen, wie man
sol Deutsch reden, wie diese
esel thun, sondern man
muss die mutter jm hause,
die kinder auff der gassen,
den gemeinen man auff dem
marckt drum fragen vnd
den selbigen auff das maul
sehen, wie sie reden, und
darnach dolmetzchen, so
verstehen sie es den vnd
mercken, das man Deutsch
mit jn redet.*¹

Nauka o jeziku dijeli historiju jezika na periode kao što su “starovisokonjemački”, “sred-njovisokonjemački”, “novovisokonjemački” ili “latinski”, “starofrancuski”, “novofrancuski”, ali se u stvarnosti, naravno, radi o postupnim prijelazima. Svaka generacija govori malo

drukčije od prethodne, ali razumijevanje između pradjedova i unuka nikad nije ugroženo. Mijenjanje jezika odvija se tako postupno da je govornicima najvećim dijelom neuočljivo.

Obrazovani govornici, za koje ispravno vladanje standardnim jezikom predstavlja veliku sentimentalnu vrijednost, uvijek nanovo izražavaju svoje nezadovoljstvo određenim inovacijama, a naročito u vezi s leksičkim blagom. U njemačkom govornom području to se prvenstveno odnosi na riječi engleskog porijekla i izraze oblikovane prema obrascima koji su preuzeti iz stranih jezika, kao što je izraz *Sinn machen* (‘imati smisla’). Ali, nezadovoljstvo inovacijama mnogo je starije. Jedan popularni priručnik iz 1906. godine, naprimjer, kritizira izraze poput *Ergebnisse erzielen* (‘postići rezultate’), *eine Entscheidung begrüßen* (‘pozdraviti odluku’), *ein Gedicht vertonen* (‘uglazbiti pjesmu’), nazivajući ih “besmislenim i neukusnim”, “apsurdnim inovacijama” i “odvratnim germaniziranjem”. Ovi nam se izrazi danas, nakon stogodišnjeg navikavanja, čine kao sasvim obični i pokazuju da kritika nije utemeljena na nekim

konkretnim osobinama ili inovacijama, nego isključivo na nenaviknutosti.

No, prigovaranja starije generacije o moralnom propadanju mlađih potvrđena su u mnogim kulturama i u svim vremenima i ideja da je jezik propada, ako se dobro ne pazi na “njegovanje jezika” i “kulturu jezika”, dobro se uklapa u ovu shemu. Inzistiranje na određenim jezičkim normama u mnogim je slučajevima odbrana društvenog položaja. Jer, u svakom jeziku postoje mnoge klasno specifične posebnosti, i upravo obrazovana klasa teži tome da vlastite jezičke specifičnosti predstavlja kao nadređene i mjerodavne za cjelokupno društvo. Tako se, naprimjer, pluralni oblik *Atlasse* (od *Atlas*) smatra pogrešnim – trebalo bi da glasi *Atlanten*, jer je ta riječ grčkog porijekla i u izvornom jeziku pokazuje takvu promjenu korijenskog morfema.

Ponekad se, također, odbacivanje neke jezičke osobenosti pokušava obrazložiti na osnovu sadržaja. Tako se često čuje da je oblik *der einzigste* (umjesto standardiziranoga *der einzige* /‘jedini’/) nelogičan, jer se po smislu *einzig* (‘jedini’) ne može uvećati (komparirati). Greška

¹ “Ne trebaju se pitati slova u latinskom jeziku kako bi se trebao govoriti njemački jezik, kao što ovi magarci to rade, nego se treba pitati majka u kući, djeca na ulicama, zlobni čovjek na pijaci, i njima u usta gledati kako govore i prema tome prevoditi, tako će se razumjeti i primijetiti da se govori njemački.” Usporedbe radi navest ćemo i kako bi taj odlomak mogao glasiti u savremenom njemačkom jeziku: “Man muss nicht die Buchstaben in der lateinischen Sprache fragen, wie man deutsch reden soll, wie diese Esel tun, sondern man muss die Mutter im Hause, die Kinder auf den Gassen, den gemeinen Man auf dem Markt drum fragen, und dem selben auf das Maul sehen, wie sie reden und danach dolmetschen, so verstehen sie es und merken, dass man deutsch mit ihnen redet.” (prim. prev.)

je, međutim, vjerovati da se kod oblika *der einzigste* radi o uvećanom obliku; oblik *der einzigste* ima upravo isto značenje kao *der einzige* i nije dio neke paradigme uvećavanja: *einzig, einziger, am einzigsten*. Sasvim je smisljeno da taj oblik ima korijenski produžetak *-ste*, kao *der er-ste, der zwanzig-ste, der schön-ste*, jer sve te riječi na *-ste* imaju zajedničku značenjsku komponentu.

Ideja o propadanju jezika kao općoj historijskoj tendenciji bila je raširena u 19. stoljeću kao rezultat romantizma. Jer, lingvisti su prije svega zapazili da se u nizu evropskih jezika (germanski, romanski i slaven-ski) bogatstvo morfoloških oblika (konjugacije i deklinacije) u toku stoljeća kontinuirano smanjivalo. U usporedbi s latinskim ili s klasičnim grčkim jezikom, moderni jezici izgledaju gramatički osiromašeni. Pritom se nije zapazilo da su se istovremeno izgradile nove gramatičke konstrukcije (naprimjer, određeni i neodređeni član, futur sa *werden*, perfekt sa *haben*, razlikovanje pasiva sa *werden* od pasiva sa *sein* itd.).

Krajem 19. stoljeća, u skladu s općim optimizmom o napretku, došlo se i na ideju da opća historijska tendencija ide u pravcu jezičkog poboljšanja: gubitak starih morfoloških oblika oslobođenje je od balasta, a zamjena opisnim konstrukcijama učinkovitija je i modernija. Ali je i tu ostalo neprimijećeno da se u toku jezičke promjene nepravilnosti ne samo razgrađuju nego i iznova grade.

Potom je u 20. stoljeću u lingvistici nadvladao jednoobrazni pogled, kao i u prirodnim naukama prije toga: u jeziku danas ne vrijede drukčiji principi

nego ranije; to znači da jezici ranije nisu bili ni bolji ni lošiji, ni primitivniji ni kompleksniji, ni nezgrapniji ni elegantniji nego danas. Ovaj je stav potvrđen i zahvaljujući sve boljem poznavanju jezika iz svih dijelova svijeta te jezika sakupljačkih i lovačkih naroda s neizraženom materijalnom kulturom. Nijedan od ovih jezika nije ni u kojem smislu primitivniji ili jednostavniji od jezika naroda s visoko razvijenom tehnologijom. Prirodno je da u tim jezicima nedostaje stručni vokabular za stvari koje nisu poznate govornicima tih jezika, ali i govornicima naše kulture nedostaje (osim profesionalnim stručnjacima) vokabular za većinu životinjskih i biljnih vrsta koje nas okružuju, što bi se iz perspektive lovačkih i sakupljačkih naroda moglo krivo tumačiti kao znak osiromašenja jezika.

Dakle, ne postoji s lingvističkog stajališta razlog za pretpostavku da se jezici u toku vremena mogu "poboljšavati" ili "pogoršavati". Sve dok govornici koriste jedan jezik, taj će jezik ispunjavati svoje zadatke. Kada se tome dodaju novi zadaci (kroz društvene ili tehnološke promjene), svaki je jezik dovoljno fleksibilan da se prilagodi, naprimjer, putem formiranja novih riječi (kao što su *tvrdi disk, operativni sistem*) ili posuđivanja (kao *komputer, čip*). Jezik se u doslovnom smislu može "pogoršati" ako ga govornici zamijene drugim jezikom. Bretonskim jezikom, naprimjer, u sjeverozapadnoj Francuskoj govori sve manje ljudi i zbog toga mnogi Bretonci mlađe generacije vladaju samo nekim rudimantarnim ("uništenim") oblikom ili, pak, znaju samo francuski. Zbog velikih će društve-

nih promjena diljem svijeta u sljedećim decenijama vjerovatno izumrijeti najmanje polovina od 6000 jezika kojima se danas još govori. Ovo je dramatično "propadanje" jezika, ali ono nije zasnovano na jezičkim promjenama, nego na zamjeni jezika, to znači na odluci govornika da govore drugim jezikom.

Još jedna veoma realna vrsta "propadanja jezika" jeste nestajanje (nekog) standardnog jezika. U srednjem je vijeku u južnoj Francuskoj postojao veoma važan književni jezik – provansalski, koji je bio poznat i izvan granica Francuske zahvaljujući trubadurskim pjesnicima. Kasnije se onda i na jugu zemlje upotrebljavao sjevernofrancuski (pariski) standardni jezik; to znači da se provansalski više nije poučavao u školama i uopće se više nije koristio u pisanoj formi. Provansalski se književni jezik, dakle, "uništio", ali i danas živi kao govorni kolokvijalni jezik (danas se naziva okcitanski). Zbog toga što više ne postoji pismeni standardni oblik, koji bi mogao služiti kao model svim govornicima, okcitanski se "raspao" na mnoge lokalne dijalekte. Slična je i sudbina donjonjemačkog, koji se danas više ne koristi u pisanoj formi i nema standardni oblik.

Osim na promjene društvene uloge nekog jezika, pažnja nauke o jeziku prvenstveno je usmjerena na strukturne učinke jezičke promjene na polju gramatike. Sva polja jezičkog sistema izložena su stalnim sporim promjenama: vokabular, glasovni sistem, morfologija i sintaksa. Iako je jezičko mijenjanje suviše kompleksno da bi bila moguća predviđanja, ipak postoje određene zakonitosti u

Jeziči ranije nisu bili ni bolji ni lošiji, ni primitivniji ni kompleksniji, ni nezgrapniji ni elegantniji nego danas.

S lingvističkog stajališta ne postoji razlog za pretpostavku da se jezici u toku vremena mogu "poboljšavati" ili "pogoršavati". Sve dok govornici koriste jedan jezik, taj će jezik ispunjavati svoje zadatke.

Jezič se u doslovnom smislu može "pogoršati" ako ga govornici zamijene drugim jezikom.

Jedna veoma realna vrsta "propadanja jezika" jeste nestajanje nekog standardnog jezika.

Martin Haspelmath njemački je lingvist rođen 1963. godine. Radi kao istraživač na Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology u Leipzigu. Jedan je od urednika *Svjetskog atlasa jezičkih struktura*. Bavi se tipologijom, sintaksičkom i morfološkom teorijom, jezičkim promjenama i jezičkim kontaktima.

mijenjanju jezika. Već prije dva stoljeća uočeno je da morfološki oblikovni elementi obično nastaju iz neovisnih riječi. Naprimjer, završetak *-lich* (kao u *freundlich, hauslich*) dolazi od stare riječi *liich*, što je značilo “tijelo, oblik” (usp. i današnju riječ *leiche*); nastavak za prošlo vrijeme *-te* (kao *kauf-te*) reducirani je oblik od *tat*. Obrnuti proces, odnosno nastajanje samostalnih riječi iz morfoloških oblikovnih elemenata, ne događa se skoro nikako. U vezi s glasovnim promjenama, očito su mnoge od njih vezane za želju za pojednostavljenim izgovorom. Nenaglašeni se vokali skraćuju ili sasvim izostavljaju (naprimjer, starovisokonjemački *samanoon*, srednjovisokonjemački *samenen*, *saelen* i danas

*samel*n), konsonantski se skupovi pojednostavljuju (naprimjer, srednjovisokonjemački *werelt, werlt* i danas *Welt*), a konsonanti se izjednačuju sa susjednim glasovima (naprimjer, *entfangen* je postalo *empfangen*). U morfologiji se razlika u korijenskom morfemu obično ujednačuje: umjesto *ward/wurden* imamo danas *wurde/wurden*, umjesto *sang/sungen* imamo *sang/sangen*.

Ukoliko su glasovne redukcije i morfološke regulacije “poboljšanja”, možemo reći da takve strukturalne promjene poboljšavaju jezički sistem.

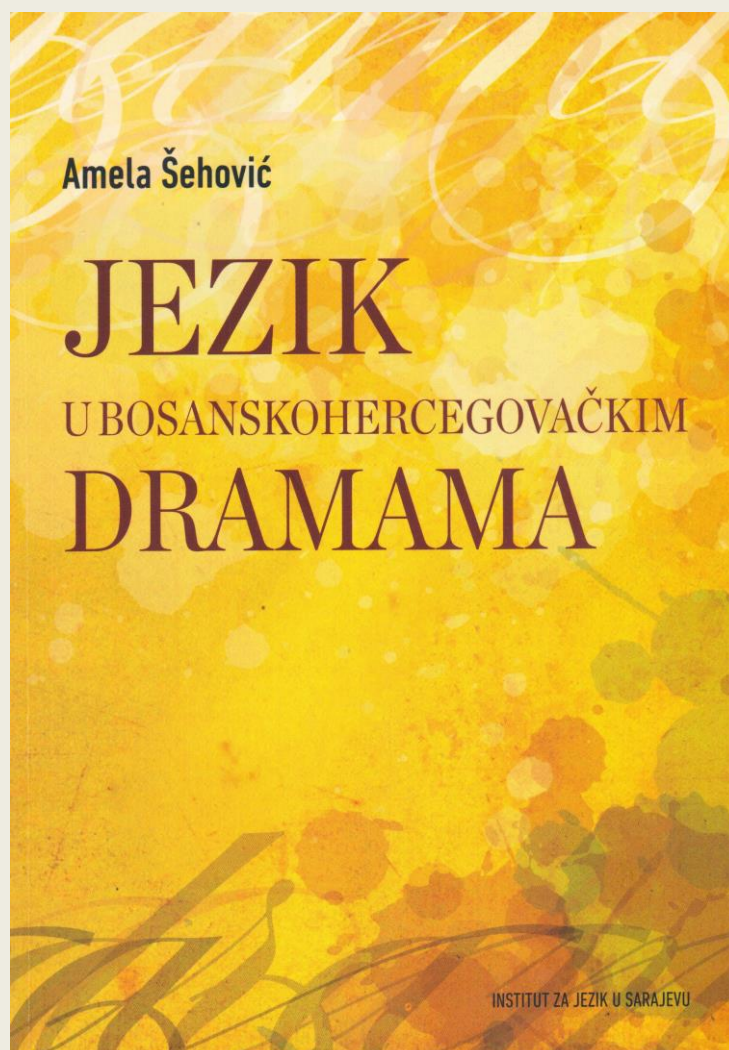
Pritom je veoma važno da su poboljšanja isključivo lokalna, to znači da su ograničena na određeno polje sistema.

Globalno se sistem ne unapređuje, naročito zbog toga što lokalno poboljšavanje izaziva lokalno pogoršavanje u susjednom polju. Tako redukcija vokala *samelen > sammeln* (lokalno glasovno poboljšanje) uzrokuje da infinitivni završetak postaje nepravilniji: nekad *-en* (kao kod *sing-en*), a nekad *-n* (kao kod *sammel-n*) (stoga ovdje imamo lokalno morfološko pogoršanje).

Jezičke promjene, dakle, nisu ni poboljšanje ni pogoršanje: sve dok se jezicima govori, oni su svojim zadacima dorasli. Strukturalne se promjene često mogu posmatrati kao lokalna poboljšanja, ali globalno gramatički sistem ne postaje ni bolji ni gori. ■

Nova knjiga

Izdavač: Institut za jezik u Sarajevu
Sarajevo, 2013, 240 str.

Antoine Meillet – Saussureov učenik, a Parryjev učitelj

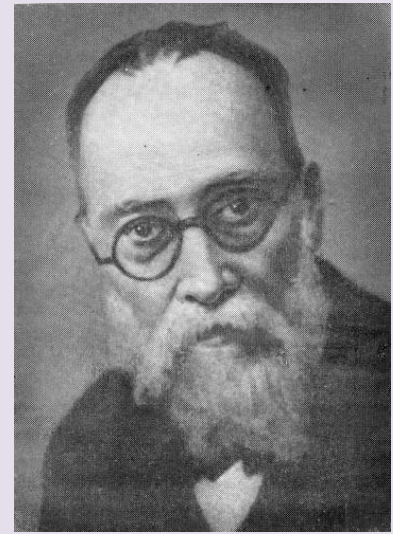
Čitam u tekstu Halida Bulića “Ferdinand de Saussure – sto godina od Učiteljeve smrti” (prvi broj web magazina *Lingvazin*, <http://www.izbjik.ba/Lingvazin/Lingvazin-I-1-08-2013.pdf>) o Saussureovu utjecaju na francuskog lingvistu Antoinea Meilleta s kraja XIX i početka XX stoljeća. Potvrđuje se po ko zna koji put da su stvari, bez obzira na našu sposobnost da to uočavamo ili ne, povezane i isprepletene manje ili više vidljivim nitima. Na mislećem je subjektu da traga za tim vezama, na onim drugima – da vjeruju u slučajnost.

Naime, Meillet je, pored svih zasluga postignutih na polju uporednog izučavanja indoevropskih jezika i pored činjenice da je bio Saussureov učenik, a potom i nasljednik na katedri za indoevropske jezike, za nas u Bosni i Hercegovini važan i kao Učitelj američkog homerologa i folkloriste Milmana Parryja. A Milman Parry je, da podsjetim, bio inicijator i protagonista velikog projekta sakupljanja i istraživanja južnoslavenske, posebno bošnjačke, usmene poezije, ali i osnivač za nas u Bosni i Hercegovini najvažnije zbirke usmene književnosti – *The Milman Parry Col-*

lection of South Slavic Oral Literature – koja se čuva na Harvard University.

Antoine Meillet (1866–1936) bio je jedan od najvažnijih francuskih lingvista s početka XX stoljeća, stručnjak za uporedna proučavanja indoevropskih jezika, za perzijski, armenski, staroslavenski i latinski jezik, posebno za esperanto. Čak ga Umberto Eco, u vezi s idejom jezika epsperanto, citira u svojoj knjizi *Potruga za savršenim jezikom*: “Bilo koja vrsta teorijske rasprave beskorisna je, esperanto funkcioniira.”

Svoje je obrazovanje započeo na Sorbonne, gdje se upoznao s idejama Michela Bréala, Ferdinanda de Saussurea i postao saradnik znamenitog časopisa *Année Sociologique* (*Sociološki godišnjak*), čiji je osnivač bio filozof, sociolog i psiholog Émile Durkheim. Iako pod jakim Saussureovim utjecajem, on se, kao većina evropskih strukturalista, nije bavio proučavanjem sinhrone strukture jezika, već uporednim istraživanjima (prije svega indoevropskih) i istorijskim aspektima pojedinih jezika, ne bježeći ni od Saussureovih teza o sistematičnosti i socijalnom karakteru jezika. Na određen način on se, insistirajući na socijalnim di-

Antoine Meillet

menzijama jezika, suprotstavio psihologizmu tada vrlo popularnih mladogramatičara, čime je utirao put danas samostalnoj i utjecajnoj lingvističkoj disciplini – sociolingvistici.

Godine 1890. putuje na Kavkaz, kako bi naučio armenski jezik i upotpunio svoja znanja iz uporedne gramatike. Po povratku u Pariz nastavlja držati predavanja iz uporedne gramatike, koja je prije njega započeo Saussure. Za bosanskohercegovačku nauku o jeziku posebno je važan podatak da se Meilletova doktorska disertacija bavi staroslavenskim jezikom – *Upotreba genitiva i akuzativa u staroslavenskom jeziku* (*Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave*).

Katedru za armenski jezik preuzeo je 1902. na Visokoj školi za orijentalne jezike (École des langues orientales), a kada je izabran na Collège de France, nastavio je s predavanjima iz indoevropskih jezika. Sarađivao je s Paulom Pelliotom i Robertom Gauthiotom, a podučavao je i uticao na lingviste kao što su Émile Benveniste, Georges Dumézil i André Martinet.

Za nas je posebno važan homerološki rad i poznanstvo s Milmanom Parryjem. Do upoznavanja s njim došlo je 1923. godine, kada mladi dvadesetjednogodišnji Parry dolazi na svoje studije u Pariz. Meilletovi stavovi o homerskom pitanju, o formulaičnosti epskoga usmenoga izraza u *Ilijadi* i *Odiseji* morali su utjecati na američkog homerologa, okupiranog istim pitanjima:

*Homerova se epika u cijelosti sastoji od formula koje se prenose od pjesnika do pjesnika. Istraživanje bilo kojeg dijela brzo će otkriti da se taj dio sastoji od stihova i dijelova stihova, koji se izvode riječ po riječ u jednom ili više drugih dijelova. Čak i oni stihovi sa kojima se događa da se ne ponavljaju ni u jednom drugom dijelu, imaju istu formulaičku osobinu, a to je, bez sumnje, čisti dokaz da nisu testirani negdje drugo.*¹

Meillet je smatrao da bi formulaičnost usmenog izraza mogla biti distinktivnim obilježjem usmene epske predaje i da je to strukturalni obrazac kojim su ispjevani Homerovi epovi *Ilijada* i *Odiseja*. Ovi Meilletovi stavovi mogli su u tim godinama imati samo težinu hipoteze,

koju je tek trebalo dokazivati, ali i početnu formu jedne ideje koja će umnogome odrediti folkloristička istraživanja XX i XXI stoljeća. Zbog toga je sugerirao Parryju da se ostavi kabineteskoga rada i da se suoči sa živom usmenom tradicijom na terenu, kako bi propitao težinu i ozbiljnost ove smjele hipoteze. Iz istog je razloga požurio da ga upozna sa slovenačkim folkloristom Matijom Murkom, koji je već uveliko radio na terenskom istraživanju južnoslavenske, posebno bošnjačke junačke epike.

Milman Parry će sam na jednome mjestu priznati koliku su važnost za njega imala Učiteljeva uputstva:

Moja prva istraživanja bila su o stilu homerskih pjesama i dovela su me do spoznaje da tako visoko formulaičan stil može biti jedino tradicionalan. Uspio sam, međutim, na vrijeme i u potpunosti shvatiti da stil kao što je Homerov ne mora biti samo tradicionalan, već takođe i oralan / usmen. To je uglavnom bilo zbog primjedbi moga učitelja M. Antoinea Meilleta, kako sam došao vidjeti, u početku nejasno, da je istinsko razumijevanje homerske poezije moguće jedino uz puno razumijevanje usmene poezije. (Neobjavljeni spis Milmana Parryja u Milman Parry Collection of Oral Literature, koji se čuva u Harvardovoj Wiedener Library, citiran od A. B. Lorda u Pjevač priča / The Singer of Tales)

Meillet će tako mladoga homerologa sa ispraznih istraživanja homerskoga stila usmjeriti na usmeni (oralni) potencijal Homerovih epova, što će, kako se pokazalo kasnije, biti ključni zaokret u Parryjevu radu.

Kao što se vidi, Parry nije bio "izumitelj" ideje o formulaičnosti usmenoga epskog izraza; on ju je, na određen način, "naslijedio" od svoga Učitelja Meilleta, da bi potom, nošen njenom snagom i Učiteljevom preporukom, krenuo u avanturu (Aida Vidan kaže "odiseju") terenskoga suočavanja sa živom tradicijom na prostoru tadašnje Kraljevine Jugoslavije, Sandžaka, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Važnu ulogu u pravilnome usmjeravanju ima spomenuti folklorista Matija Murko, koji će iz prve ruke mladome i radoznalome homerologu Parryju posvjedočiti postojanje dugih epskih pjesama tu u Evropi, na njenome jugoistoku.

Milman Parry

Matija Murko

Parry je o Murku zapisao: *Dogodilo se jednu sedmicu ranije, dok sam branio moju doktorsku tezu na Sorbonne, da je profesor Matija Murko s Univerziteta u Pragu, držao niz predavanja u Parizu, koja je kasnije objavio u knjizi La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle (Epska narodna poezija u Jugoslaviji početkom XX stoljeća).*

¹ Meillet, Antoine (1923), *Les origines indo-européennes des mètres grecs*, Paris: Presses Universitaires de France, p. 61. Adam Parry's translation, revised (moj prijevod s engleskog)

Mirsad Kunić rođen je 1960. godine u Tuzli. Diplomirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu, a magistrirao i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Kao Fulbrightov stipendist zimski semestar 2006/07. proveo je u istraživanju *The Milman Parry Collection* na Harvardu. Profesor je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Autor je više stručnih i naučnih radova i dviju studija iz usmene književnosti: *Ep-ski junak Budalina Tale* i *Usmeno pamćenje i za-borav*.

Vidio sam plakat za ta pre-davanja, ali ne i neku važ-nost za mene. Međutim, pro-fesor Murko je, nesumnjivo na Meilletovu preporuku, bio prisutan na mojoj od-brani, a u to je vrijeme M. Meillet, kao član moje komi-sije, s uobičajenom lahko-ćom i jednostavnošću, uka-zao na ovaj nedostatak u moje dvije knjige. Radovi profesora Murka, više od bi-lo kojih drugih, doveli su me do proučavanja usmene po-ezije kao takve i do junačkih pjesama Južnih Slavena. (Neobjavljeni spis Milmana Parryja u *Milman Parry Collection of Oral Literature*, koji se čuva u Harvardovoj Wiedener Library, citiran od A. B. Lorda u *Pjevač priča / The Singer of Tales*)

Parryjev grozničavi istraživački rad trajat će, nažalost, samo do 1935. godine, kada mladi folklorista i tek izabrani predavač na Harvardu, nesretno gine, ali čitav projekt sakupljanja i istraživanja jedne sjajne homerske tradicije epskoga pjevanja, bošnjačke epike, nastavlja njegov učenik Albert Lord sve do devedesetih godina XX stoljeća. U izvjesnom smislu, projekt koji se dvadesetih godina XX stoljeća rađao u glavama Učitelja Meilleta i Učenika Parryja traje i dan-danas. Poslije Lordove smrti 1991. godine rad na sakupljanju nove i istraživanju sakupljene građe nastavlja generacija mladih folklorista i homerologa na Harvardu: Aida Vida, David Elmer, Pete McMurray. Dijelom toga projekta, na izvje-stan način, kroz brojne seminar-ske, diplomatske i magistarske ra-

Albert B. Lord

dove, mogu smatrati i studenti Tuzlanskog univerziteta, Odsjeka za bosanski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu.

A tamo negdje, prije nekih stotinjak godina, na Sorboni, u glavama velikih lingvista i folklorista rađale su se velike ideje, koje, evo, i mi danas i ovdje živimo. Stvari i pojave su, zaista, neraskidivo povezane ne/vidljivim nitima. ■

Nova knjiga

Izdavač: Biblioteka XX vek
Beograd, 2013, 190 str.

Zašto kažemo i šta znači plakati kao godina

Za nekoga ko mnogo plače u razgovornom se stilu kaže da *plače kao godina*. Ponekad to nije dovoljno pa se dodatno pojačava pridjevima *zla, crna, ljuta* i sl. Pridjev u ovim izrazima ima svojstvo kvalifikativa koji ukazuje na moguće uzroke plača koji su u vezi s nekom neprilikom, nesrećom. Po uzoru na ovaj frazem nastale su i varijante *ječati kao crna godina, ridati kao crna godina, ječati kao crna godina, rasplakati se kao zla godina*.

Na osnovu pobrojanih varijanti evidentno je da u frazemu mnogo toga može biti varijantno, ali je imenica *godina* nepromjenljiva. U njoj se zapravo i krije stvarno značenje frazema. Šta zapravo znači kada kažemo da neko plače kao godina? Kako godina može plakati? Zašto se apstraktnome daje konkretno značenje? Objašnjenja smo najprije potražili u frazeološkim rječnicima. U *Bosanskoj sehari* Zlatka Lukića (2006: 295) pronašli smo primjer *plače k(a)o gladna godina* uz objašnjenja koja ne odgovaraju frazemu o kome govorimo. Ni u Matešićevu (1982: 159) frazeološkom rječniku nismo pronašli objašnjenja koja bi pomogla da se dokuči odgovor na pitanje zašto i kako “godina plače”. Noviji rječnici sa prostora Bosne i Hercegovine uglavnom daju tumačenja riječi u odnosu

na savremeni bosanski jezik. U *Rječniku bosanskog jezika* (Čedić et al. 2010: 170) za imenicu *godina* stoji samo objašnjenje da je to *vrijeme od dvanaest mjeseci (365 ili 366 dana)*. *Rječnik bosanskoga jezika* (Halilović – Palić – Šehović 2010: 322) nudi čak sedam različitih tumačenja riječi *godina*:

1. **a.** *astr.* vrijeme za koje Zemlja jedanput obiđe oko Sunca
- b.** vrijeme od 1. januara do 31. decembra, uključujući i te dane (kalendarska godina): *prošle ~e*
2. vrijeme od dvanaest mjeseci računajući od nekog određenog dana: *od mature su prošle već četiri ~e*
3. doba čovjekova života; uzrast, starost: *ima sedamnaest ~a*
4. određeno vrijeme kraće od godine u toku kojeg se vrše određene aktivnosti: *školska ~*
5. *agr.* vrijeme od četiri godišnja doba u toku kojeg zemlja ra-

đa ljetinu: *rodna ~*- 6. godište časopisa ili novina: *prva ~ izlaženja*
- 7. *rel.* godišnji spomen umrlome

Budući da nijedno od ponuđenih značenja ne odgovara onome upotrijebljenom u frazemu, posegnuli smo za starijim rječnicima. U *Rječniku hrvatskoga jezika* F. Ivekovića i I. Broza iz 1901. godine pored brojnih već poznatih značenja navodi se značenje koje bi moglo odgovarati našem frazemu. Naime, tamo se navodi da “godina u Dubrovniku znači vrijeme (das Wetter), n. p. danas je ružna godina, juče je bila lijepa godina” (Iveković – Broz 1901: 319–320). Za primjer se navodi i poslovice *Grmi i sijeva, panuće godina*. Ovome se može dodati i tumačenje koje stoji u trećem tomu *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* P. Budmanija: “Po zapadnijem krajevima

a) uopće o oluji, žestokoj kiši, gradu, jakom vjetru kaže se zla (rđava, crna itd.) godina” (1887–1891: 3/237).

Sasvim je jasno da riječ *godina* u frazemu *plakati kao godina* predstavlja sinonim za riječ *kiša*. To se značenje čak i danas koristi: “Da plakati kao ljuta godina znači obilno i nezastavljivo plakati kao što pljušti kiša, prvi put sam shvatila u Ozlju, gdje ni danas značenje

godina=kiša nije nestalo” (Opačić 2004: 278). Dakle, kajkavci u Hrvatskoj i danas umjesto *kiša* kažu *godina*. Nekada se konstrukcija okamenila, prerasla u frazem i prenijela na govorni prostor srednjojužnoslavenskoga dijastistema.

U pogledu strukture, riječ je o poredbenom frazemu s trodijelnom konstrukcijom, u kojoj je semantička nedoumica prouzrokovana nepostojanjem logične veze između A dijela i C dijela. Ponekad se čak čini da je izbor C dijela slučajan. Međutim, treba znati da poredbeni frazemi najčešće djeluju na principu slika i značenja im se prepoznaju na temelju ranije stečenih znanja o nekoj pojavi, tradiciji, običajima i sl. (usp. Fink-Arsovski 2000: 29). U vezi s ovim jeste i činjenica

da u svakodnevnoj komunikaciji govornici ponekad i nisu svjesni značenja, već određene konstrukcije koriste po sopstvenom nahodjenju. Tako se u razgovornom jeziku često čuju primjeri tipa: *plakati kao kišna godina*, *tuliti kao kišna godina* i sl.: *Uz ta dva filma sam plakala kao kišna godina*; *Sa još nepunih pet godina, tulio sam kao kišna godina*. Ukoliko u tumačenju ovih konstrukcija imamo u vidu ranije navedeno značenje riječi *godina*, sintagma *kišna godina* zapravo je neosvijesteni pleonazam, jer znači isto što i *kišna kiša*.

Dakle, leksema *godina* u konstrukciji *plakati kao godina* nije nasumično upotrijebljena, već se u njoj krije staro značenje po kome je ona u sinonimičnom odnosu s leksomom *kiša*. Stoga nije svejedno kako se i u kojem okruženju koristi. ■

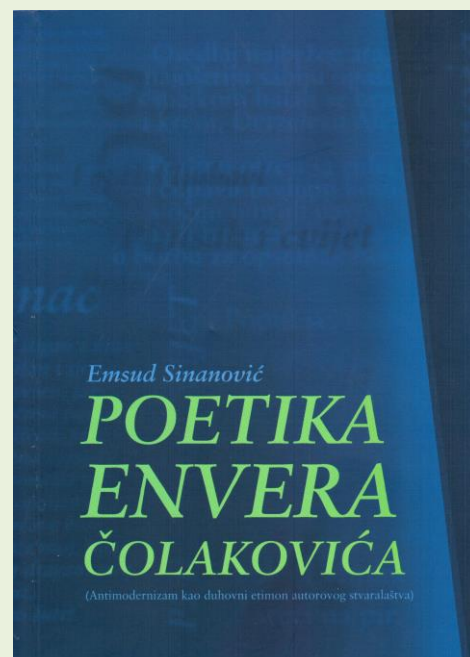
Literatura

- Budmani, Pero (1887–1891). *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* III (đavo–isprekrajati). Zagreb: JAZU.
- Čedić, Ibrahim et al. (2010) *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Fink-Arsovski, Željka (2002). *Poredbena frazeologija: Pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Iveković, Franjo, Ivan Broz (1901). *Rječnik hrvatskoga jezika*, svezak I (A–O). Zagreb.
- Lukić, Zlatko (2006). *Bosanska sehara: Poslovice, izreke i fraze Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga i srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Opačić, Nives (2004). Šta znači, odakle dolazi. *Vijenac* 278. Zagreb

Edna Klimentić magistrica je humanističkih nauka iz područja lingvistike. Radi kao bibliotekarka na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Autorica je više radova iz lingvistike, a područje zanima su joj i teme iz bibliotekarstva.

Nova knjiga

Izdavač: KDBH Preporod
Zagreb, 2013, 216 str.

Hibridni indeklinabilni pridjevi u bosanskom jeziku

U bosanskom su jeziku pridjevi većinom deklinabilne riječi, imaju različite oblike za izražavanje roda, broja i padeža. Ali neki pridjevi bosanskog jezika nemaju takvu osobinu. To su indeklinabilni pridjevi. U bosanskom jeziku postoji između 450 i 500 indeklinabilnih pridjeva, ali su neki od njih u savremenom jeziku arhaizmi (usp. Bulić 2009: 58). S obzirom na porijeklo indeklinabilni se pridjevi u bosanskom jeziku mogu podijeliti na četiri grupe: slavenski, evropski, orijentalni i hibridni indeklinabilni pridjevi. “Slavenski indeklinabilni pridjevi su riječi čiji su svi dijelovi slavenskog porijekla i koji nisu primljeni iz drugih jezika. *Evropski* su oni pridjevi koji su porijeklom iz neslavenskih evropskih jezika i koji nisu došli u bosanski jezik posredstvom turskog. *Orijentalni pridjevi* obuhvataju pridjeve koji su došli u bosanski jezik posredstvom turskog jezika, a čiji korijeni potječu iz turskog, arapskog, perzijskog, francuskog, grčkog, latinskog ili sanskrta. *Hibridni pridjevi* su oni indeklinabilni pridjevi koji u svom sastavu imaju komponente iz dviju različitih navedenih grupa jezika” (Bulić 2009: 61). U ovom se radu govori o hibridnim indeklinabilnim pridje-

vima. U korpusu na kome je izvršeno ovo istraživanje¹ zabilježeno je tridesetak takvih pridjeva. *Hibridni indeklinabilni pridjevi* u bosanskom jeziku nastali su prefiksnom ili sufiksnom tvorbom. Mnogo ih je više nastalo sufiksnom tvorbom.

Uočeno je samo pet indeklinabilnih pridjeva koji su nastali prefiksnom tvorbom. Oni se sastoje od strane osnove i domaćeg prefiksa.² Ti pridjevi su: *nerahat*, *nebahtli*, *ukoj*, *pređuzeli*, *preiçramli*. U prefiksnoj tvorbi hibridnih indeklinabilnih pridjeva učestvuju, dakle, prefiksi *ne-*, *pre-* i *u-*.

Prefiks *ne-* ispred pridjeva znači negaciju. Dodavanjem prefiksa *ne-* na oblik indeklinabilnog pridjeva nastali su pridjevi *neñđer* (Čedić i dr. 2007: 440), *nērāhat* (Škaljić 1989: 491 /u Jahić 1999: 389 akcent je *neráhat*), *nebahtli* (Vajzović 1999: 361). Pridjevi *nerahat* i *nebahtli* nisu frekventni u upotrebi u savremenom bosanskom jeziku.

Pridjev *ukoj* nastao je dodavanjem prefiksa *u-* na osnovu iz turskog jezika (“Hibr. r.: naša prepoz. ‘u’ i tur. *koyu* ‘zatvorena (boja)’.” /Škaljić 1989: 631/) i značenje mu je isto kao i značenje same te osnove – ‘zatvorena (boja)’.

Pridjevi *pređuzeli* i *preiçramli* nastali su dodavanjem

prefiksa *pre-* na osnove *đuzeli* ‘lijep, prikladan’ i *içramli* ‘gostoljubiv’ (usp. Škaljić 1989: 259, 340). Prefiksom *pre-* u bosanskom jeziku tvore se pridjevske uvećanice (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 310) pa je značenje navedenih pridjeva ‘prelijep’, odnosno ‘veoma gostoljubiv’ (usp. Škaljić 1987: 524). Ovi su pridjevi u savremenom jeziku sasvim arhaični i savremenim govornicima uglavnom nisu poznati.

U lingvistici je poznato da se u bosanskom jeziku koriste mnoge riječi orijentalnog (turskog, arapskog, perzijskog) porijekla koje su u bosanski jezik došle putem turskog jezika. Mnoge su od njih morfološki kompleksne riječi i govornici bosanskog jezika nisu svjesni njihove strukture kakvu imaju u izvornom jeziku. “But when a language borrows many morphologically complex words from the same language, their morphological structure may be preserved, and their patterns may remain (or become) productiv in the target language” (Haspelmath 2002: 107). Bosanski je jezik preko turskog posudio mnogo indeklinabilnih pridjeva sa sufiksima *-li* (preko 230 /Bulić 2009: 68/) i *-i* (oko 40). Zato su i izvorni govornici bosanskog jezika počeli osjećati

¹ Glavni izvori iz kojih je ekscerpirana građa za ovaj rad jesu Škaljić (1989), Isaković (1992), Halilović (1996), Vajzović (1999), Jahić (1999) te Čedić i dr. (2007). Osim primjera iz tih djela, uzimani su u obzir i primjeri iz razgovornog jezika kao i primjeri uočeni u drugim tekstovima koji nisu u cijelosti analizirani.

² Ako bi se na stranu osnovu dodao domaći *sufiks*, nastao bi deklinabilni (promjenljivi) pridjev, naprimjer, *džomet + an > džometan* (N džometan, G džometna, D džometnu...).

segmente *-li* i *-i* kao posebne sufikse. To se odrazilo na derivaciju novih pridjeva i nastali su indeklinabilni pridjevi koji imaju neorijentalnu (slavensku ili neslavensku) osnovu i orijentalni sufiks.

Pomoću sufiksa *-i* tvore se pridjevi *golubī* i *kupūsī*. Oba ova pridjeva označavaju boju (boju goluba, odnosno kupusa).

U korpusu je zabilježeno dvadesetak hibridnih indeklinabilnih pridjeva sa sufiksom *-li*. To su: *biserli*, *čemerli*, *dangubli*, *garli*, *gojajli* (*gojali*), *golubli*, *kostretli* (*kostrjetli*), *kunali*, *modali*, *mozgali*, *obrazli*, *paprikali*, *perali* (*perli*), *redli*, *saftali* (*softali*), *smiješli*, *strukali*, *teretli*, *troškali*, *urokli*, *zlatali* (*zlatajli*). Sufiks *-li* u bosanskom jeziku "kao drugi dio riječi znači da je nešto bitno određeno onim što je u prvom dijelu" (*Hrvatski enciklopedijski rječnik* Knjiga 1, str. LXXVIII/), pa se tako ponaša i u navedenim primjerima: *biserli* ('biserom ukrašen, biseran'), *čemerli* ('gorak, čemeran'), *obrazli* ('pošten, karakteran', doslovno, 'koji ima "obraz" /moral') itd. A. Škaljić (1989: 509) i Dž. Jahić (1999: 424) pridjevu *paprikali* pripisuju značenje 'papren'. Pridjev *softali* "je hibridna tvorevina porijeklom od germanizma *saft* (>*soft*)+tur. suf. *-li*" (Vajzović 1999: 84). U ovom je obliku zabilježen samo u *Orijentalizmi* Hanke Vajzović. Tu mu se pripisuju značenja "1) sočan 2) fig. gust, mračan" (Vajzović 1999: 84). U *Rječniku* Instituta za jezik (Čedić i dr. 2007: 1010) navodi se "**saftali** prid. odr. v. (njem.-tur.) – pun safta".

U našem korpusu nema potvrda za komparaciju hibridnih indeklinabilnih pridjeva, ali Jovan Vuković u *Govoru Pive i*

Drobnjaka (1938–1939: 80), uz primjere komparativa orijentalnih indeklinabilnih pridjeva na *-li* (*bàtljiji*, *zèvkliji*), navodi i dva primjera upotrebe komparativa hibridnih indeklinabilnih pridjeva: *nēmā troškālīg ljūdī ū ovštini; obrāzlijē nēvjestē nijēsam vīdijo*. U govoru Pive i Drobnjaka "na kraju reči *h* se ne gubi obično, nego daje *k* ili *g*" (Vuković 1938–1939: 35) pa je tako i u navedenom primjeru *troškālīg*, koji bi u standardnom bosanskom jeziku glasio *troškālīh*, odnosno *troškālīj* u nominativu. Ovi su primjeri zabilježeni davno i u dijalektu, ali su potvrda da je postojala, a i danas može postojati (bar kao stilem) komparacija hibridnih indeklinabilnih pridjeva.

Treba imati na umu da je sufiks *-li* savremenim govornicima bosanskog jezika dobro poznat te da može biti produktivan i danas. O tome svjedoče lahko razumljivi kolokvijalni

primjeri poput *apētīli* ('koji ima dobar apetit'), *šundāli* ('koji je šund') ili okazionalizmi nastali šale radi, kao što su oblici *dženderli* (*dženderli knjiga*, označava knjigu koja se bavi rod-nim studijama) ili *šahāli* ('koji je raspoložen da igra šah' !/). Ipak, ne treba zaboraviti ni da su pridjevi sa sufiksom *-li* brojni i u savremenom turskom jeziku pa kao takvi mogu doprijeti i do govornika bosanskog jezika. Takav je slučaj s pridjevima *sintetikli* (može se naći na etiketama odjevnih predmeta) ili *kremali* (pojavljuje se na ambalaži prehrambenih proizvoda, odnosno slatkiša). Takve se riječi, i kad bi se sasvim usvojile u bosanskom jeziku i postale uobičajene, što se još nije desilo, ne bi mogle smatrati hibridnim indeklinabilnim pridjevima, već bi ih ispravnije bilo svrstati u orijentalne, budući da su u gotovu obliku posuđene iz savremenog turskog jezika. ■

- Bulić, Halid (2011). *Iz morfologije i sintakse savremenog bosanskog jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Čedić, Ibrahim, Hadžem Hajdarević, Safet Kadić, Aida Kršo, Nila Valjevac (2007). *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu.
- Halilović, Senahid (1996). *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Haspelmath, Martin (2002). *Understanding Morphology*. London: Arnold.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik* I–XII (2004). (2. izd.). Zagreb: EPH d.o.o. – Novi Liber d.o.o.
- Isaković, Alija (1992). *Rječnik karakteristične leksike u bosanskoj jeziku*. (2. izd.). Sarajevo: Svjetlost.
- Jahić, Dževad (1999). *Školski rječnik bosanskog jezika*. (Trilogija o bosanskom jeziku, knj. 3). Sarajevo: Ljiljan; Zenica: ZE-Company.
- Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000). *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Škaljić, Abdulah (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. (6. izd.). Sarajevo: Svjetlost.
- Vajzović, Hanka (1999). *Orijentalizmi u književnom djelu: Lingvistička analiza*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- Vuković, Jovan L. (1938–1939). *Govor Pive i Drobnjaka*. *Južnoslovenski filolog* XVII: 1–113.

Kada subjekt nije (jedna) supstantivna riječ

Kroz dugogodišnje upoznavanje s gramatikom bosanskog jezika stekli smo utisak da se mnogo jezičkih pitanja čini jednostavnim i razumljivim čak i bez dodatnog učenja. Jedno od takvih jezičkih pitanja jeste subjekt u rečenici ili, kako smo tradicionalno nazivali ovaj rečenični član, **vršilac radnje**. Ako se zadržimo samo na toj i takvoj definiranosti subjekta, pretpostavljamo da svaki (obrazovani) izvorni govornik bosanskog jezika može odrediti njegovu poziciju u rečenici kada je on imenica ili druga supstantivna riječ. Da bismo dokazali tu pretpostavku, slučajno smo izabrali jednog takvog govornika, kome smo predložili da nam kaže jednu prostu rečenicu i odredi subjekt u njoj. Na našu sreću, pretpostavku smo potvrdili, barem na ovom primjeru. Rečenica je glasila: *Bećir ide u Vareš*. Odgovor na pitanje šta je subjekt bio je tačan – *Bećir*.

Subjekt, iako naizgled svima najlakše odrediv rečenični član, zapravo sa sobom nosi dosta nejasnoća, a jedna od njih jeste njegovo definiranje. Ovaj rečenični član najčešće se definira po semantičkom kriteriju – kao onaj član što obilježava vršioca radnje (agens – svjesno lice). Svojestvo agentivnosti nosi zna-

čenje pokretača radnje, ali do određene mjere. Šarolikost pojavljivanja i definiranja tog svojstva sužena je samo na ovu opciju, što ima za posljedicu nepoznavanje drugih modaliteta, pa oni često bivaju isključeni. Budući da se pažnja poklanja pretežno imenicama koje označavaju svjesne vršioce radnje, slučajevi gdje glagoli ne označavaju radnju zanemareni su, pa nekada umjesto vršioca radnje susrećemo “tрпиoca” radnje. Tako nailazimo na entitet koji je nekom radnjom direktno pogođen, koji nosi posljedice te radnje (*Čaša je razbijena*). Takvi su slučajevi prisutni u pasivnim rečenicama.

Naravno, treba naglasiti i prednost tog “jednostavnog” definiranja subjekta. Olakšano je razumijevanje njegove funkcije u rečenici. Takvo razumijevanje jeste početak upoznavanja sa subjektom, ali i osnov za shvatanje složenijih pojava ovog rečeničnog člana. “U lingvistici se ne govori o subjektu općenito, nego o formalnom ili gramatičkom subjektu” (Kunzmann-Müller 2008: 7). “Naziv subjekt, kao i naziv predikat, dolazi iz latinskog jezika (od riječi *subiectum* koja znači ‘ono što leži pod čim, što je podmetnuto pod nešto drugo’). Već se iz toga vidi da se subjekt shva-

ćao kao svojevrsna podloga govorenja, kao predmet od kojeg polazi kakva radnja ili kao predmet koji pokreće radnju, kao pokretač radnje, kao oznaka za ono o čemu je riječ u rečenici” (Silić – Pranjaković 2005: 293).

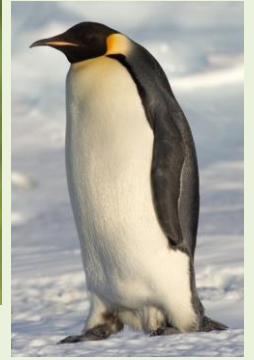
Druga specifičnost subjekta koja pridonosi njegovu pojednostavljivanju i uopćavanju jeste česta pojava supstantivnih riječi (imenica, imeničkih zamjenica, brojnih imenica i zbirnih brojeva) u njegovoj funkciji. Potrebu za ovim riječima imamo zbog predmetnosti koju one daju subjektu. Kada smo potvrdili da je subjekt vršilac radnje i da “treba” biti imenica ili neka druga supstantivna riječ, sjetimo se rado i onih prvih primjera koje smo urezali duboko u koru velikog mozga još u osnovnoj školi: *Tata čita novine*, *Mama pravi kolač*, *Ja radim zadaću*. Stoga možemo bez sumnje zaključiti da su imenice i imeničke riječi prototipovi ili tipični predstavnici u označavanju subjekta, zbog čega upravo na njima počinje naše prvo upoznavanje sa subjektom. Prototip jeste tipičan uzorak određene klase (vanjezičkih entiteta) (usp. Prčić 1997: 42). Ako ovo želimo pojednostaviti, možemo apstraktnu jezičku situaciju uporediti sa nekim praktičnijim svakodnevnim primje-

rom: kad kažemo ptica, vjerovatno će nam se u mislima konstruirati slika vrapca, goluba (tipični primjer ptice), a ne slika pingvina. Tako, kad kažemo subjekt u rečenici, u misli nam dolaze upravo imeničke riječi. Naravno, govornici bosanskog jezika reaguju na taj način da poistovjećuju subjekt s riječju u nominativu, a jezički podaci i govore u korist ove pretpostavke jer je takva pojava tipična. Stoga nam je jasno zbog čega se prvo znanje o subjektu zasniva na primjerima sa supstantivnom riječi. Međutim, nije nam jasno zašto takvi primjeri bivaju dovoljni da se egzemplificira i pojasni sve što se ima pojasniti i reći o subjektu? Jer, kao što pingvin pripada porodici ptica, tako i druge, nesupstantivne riječi mogu imati funkciju subjekta, a takvu mogućnost pojavljivanja ne treba zanemarivati prilikom učenja ovog rečeničnog člana. Da li je, onda, dovoljno da se zadržimo na tom početnom nivou znanja o subjektu ili je to znanje ipak potrebno proširiti?

U bilo kojem drugom svijetu svaki slučaj koji odudara od uobičajenog dodatno se ističe svojom posebnosti, samo se u jeziku takvi slučajevi često pokušavaju prekriti i zanemariti. Konkretno, kada je u pitanju subjekt, marginalizirani su drugi oblici njegova pojavljivanja. Dešava se često da poziciju subjekta popunjavaju i supstantivizirane (poimeničene) riječi, poput pridjeva, pridjevskih zamjenica i rednih brojeva. Ovakva je pojava neuobičajena pa time i mnogo zanimljivija jer je dobar pokazatelj nekih dešavanja u jeziku. Pogledajmo primjere: *Nadolazili su i drugi...* (MSD, 58), *Ovaj je stajao u*

I golub i pingvin ubrajaju se u ptice

krugu... (MSD, 59) **Mnogi** su bili nepovjerljivi... (MSD, 213). **Jedni** su ga mrzili, **jedni** prezirali, **jedni** izbjegavali. (MSD, 254). Ovdje adjektivne riječi zastupaju cijele sintagme u kojima su one inače zavisni članovi, dok je upravni član takve sintagme suvišan, a iz konteksta pretpostavljamo riječi koje bi bile upravni član (*ljudi, čovjek*). “Kongruentna supstantivna sintagma – u kontekstima u kojima je njen upravni član zališan (suvišan) – svodi se na svoj zavisni član (tzv. supstantivat), koji funkcionalno i značenjski predstavlja cijelu sintagmu” (Jahić – Halilović – Palić 2000: 372). Budući da je ovdje taj zavisni član dobio funkciju i značenje upravnog člana, prepoznavanje subjekta u ovom obliku nije toliko otežano. Navedeni i slični primjeri imaju i veliki značaj zbog toga što su valjan dokaz kategorijalne preobrazbe sintaksema.

Određivanje subjekta može biti otežano kada su u toj funkciji vezane sintagme i to one u kojima je upravni član promjenjiva riječ, kao u primjerima: **Tri sejmena** su žureći pošla ulicom (MSD, 269) ...*Tamo su, veli, tri luda* hvatala jednog bijesnog... (MSD, 93) **Bezbroj razloga** bilo je i za jedno i za drugo. (MSD, 49) **Jedan od njegovih drugova** rekao je da Čamil proučava do u sitnice

vreme Bajazita II. (IAP, 48). Ove smo primjere pokazali određenom broju govornika bosanskog jezika s namjerom da identificiraju subjekt. Većina govornika misli da je subjekt ove rečenice samo jedna riječ i pretežno su se odlučivali za drugi (zavisni) član ove vezane sintagme, koji je u ovim primjerima u genitivu. Tako smo potvrdili suženo mišljenje da subjekt “mora” biti (jedna) imenica od koje polazi neka radnja. Zapravo, ovim primjerima i ovim provjeravanjem želimo ukazati na vrijednost njegovog neuobičajenog pojavljivanja. U školama se često izbjegava šire objašnjavanje takvih primjera, iako je ono samo po sebi veoma jednostavno, pogotovo kada ga usporedimo s drugim složenostima u našem jeziku.

Potpunu konfuziju kod definiranja i identificiranja subjekta izaziva pojava drugih nepromjenljivih vrsta riječi u njegovoj ulozi, to su tzv. netipični subjekti, a najvećim krivcem za tu konfuziju smatra se pojava infinitiva. Pogledajmo neke primjere: *On je mogao znati da nije lako lišiti jedinca sina nasljedstva bez stvarnih razloga.* (MSD, 24) *A izaći iz kruga opšte misli znači posumnjati u nju.* (MSD, 51) *Razgovarati s jednim je lakše, i poštenije...* (MSD, 51) *Ali je teško bilo pružiti ruke i zagrliti ovog sijedog*

čovjeka... (MSD, 60). I ove smo primjere pokazali našim govornicima, koji su ostali potpuno zbunjeni. Naime, neki su govornici rekli da subjekta u rečenici nikako nema, a neki su subjektom smatrali bilo koju imenicu koja je u ovim rečenicama u drugoj funkciji (objekta ili neke adverbijalne odredbe). Odrediti subjekt u ovom obliku teško je iz više razloga. Prvo, što smo naučili da u ovoj ulozi najčešće dolazi imenica koja nosi predmetnost. Drugo, jer se na infinitiv u ovoj funkciji ne obraća dovoljno pažnje i njemu se skoro nikako ne pristupa prilikom učenja subjekta u školi. Otkrivanje ovog oblika u funkciji subjekta jeste širenje vidika u svakom smislu. To nam, s druge strane, govori da neka pitanja u našem jeziku ipak nemaju jednostavne odgovore, makar nam se činilo da imaju.

Ovim smo tekstom htjeli ukazati na to da suženo shvatanje subjekta, kakvo ima većina govornika bosanskog jezika, nije dovoljno pri analiziranju onoga što obuhvata jedan takav

član rečenice. Probleme koje smo spomenuli imamo upravo zbog tog i takvog shvatanja subjekta, a možda je za to glavni krivac upravo školska praksa,

zbog koje nesvjesno dajemo prednost onim oblicima koje nam je lakše shvatiti i analizirati. ■

Izvori

IAP – Andrić, Ivo (1981). *Prokleta avlija, Most na Žepi*. Sarajevo: Svjetlost.

MSD – Selimović, Meša (1973). *Derviš i smrt*. Sarajevo: Svjetlost.

Literatura

Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000). *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe

Kunzmann-Müller, Barbara (2008). Problematika subjekta – opći i kontrastivni aspekti. *Fluminensia* 20/2: 7–21.

Prčić, Tvrtko (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića

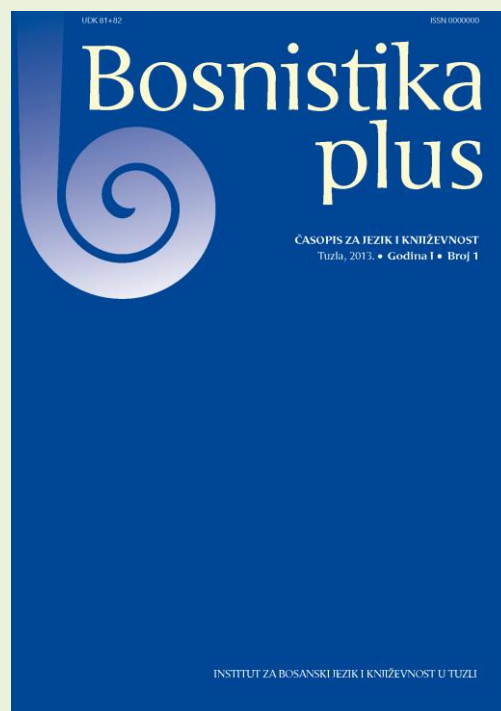
Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga

Minela Kamenjaš rođena je u Varešu 1988. godine. Završila je jezičku gimnaziju u Brezi a nakon toga prvi i drugi ciklus studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu – Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnosti naroda BiH.

Bosnistika plus Časopis za jezik i književnost

Časopis *Bosnistika plus* objavljuje naučne i stručne radove iz oblasti bosanskog jezika i književnosti, radove iz slavistike te radove iz svih oblasti lingvistike. U časopisu se objavljuju razni prilozi, ocjene, osvrti te prikazi knjiga i drugih publikacija iz oblasti bosnistike i drugih lingvističkih disciplina. Izdaje ga Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli. Izlazi jedanput godišnje.

U ovom broju *Bosnistike plus* zastupljeni su autori: David Crystal, Refik Bulić, Mirsad Kunić, Edna Klimentić, Hurija Imamović, Nihada Ibrišimović, Alica Arnaut i Halid Bulić.

O mrtvima sve najbolje!

(sociolingvistička i lingvostilistička analiza smrtovnica i posljednjih pozdrava)

O smrti su pisali čuveni teolozi, psiholozi i filozofi. Zsigurno je to najveća čovjekova nepoznаница, jer, za razliku od svih drugih fenomena s kojim se susreće ljudski rod, čovjek nema nikakvo neposredno iskustvo doživljaja smrti. Međutim, prinuđen je suočiti se sa smrću drugog čovjeka. U tom pogledu reakcije su različite – od same konstatacije činjenice smrti do intenzivne emocionalne potrebnosti.

U ovom radu nastojat ćemo opisati način na koji se ožalošćeni oglašavaju u novinama nakon smrti svojih najmilijih. Tačnije, ponudit ćemo analizu jezičkih sredstava koja se upotrebljavaju u posljednjim pozdravima, smrtovnicama i sućutima.

Konkretna analiza smrtovnica u novinama, koja uključuje interakcijsko-situacijski kontekst, funkciju, sadržaj, njenu makrostrukturu i mikrostrukturu, svakako upućuje na tematsku opširnost i složenost zadatka.

Smrtovnice se obično nalaze na zadnjim stranicama, uokvirene i međusobno odvojene boldiranim crnim linijama. Istor vrsti teksta pripadaju i posljednji pozdravi, posljednji sela-

mi, sjećanja, tužna sjećanja, in memoriam i zahvalnice. Zajedničke karakteristike svih ovih vrsta jesu formalizacija, stilizacija, repetitivnost i stereotipičnost.

Dominantna je referencijalna funkcija, to jest cilj je informirati, obavijestiti recipijente da je propozicija istinita:

Obavještavamo rodbinu, prijatelje i komšije da je naš dragi X X tragično preselio na ahiret u srijedu, 31. decembra 2008. godine, u 67. godini (4. 1. 2009: 53)

Cilj je obavijestiti rodbinu, prijatelje i komšije o tragičnoj smrti. Rečenice koje u smrtovnicama imaju referencijalnu ulogu karakteriziraju neutralna jezička sredstva i objektivnost. Imenice su konkretne, a glagoli pokazuju odsustvo emocionalno-ekspresivnih elemenata.

Nakon uvodne rečenice sa dominirajućom referencijalnom funkcijom te imena i slike, slijedi dio teksta koji obično izražava stav prema umrlom te stoga ima ekspresivnu funkciju:

Postojiš i traješ kroz najljepše uspomene koje s bolom podsjećaju na ono što je tvojim odlaskom izgubljeno. (7. 1. 2009: 75) *Utjehu tražim u tvojim igračkama, slikovni-*

cama i svemu onome što si mi kupovao. (9. 1. 2009: 65) *Tvoj lik, odgoj, karakter tanane niti tvoje pažnje koju si sa poštivanjem poklanjao mojoj majci i meni, živjeće vječno dok sam ja živa.* (5. 1. 2009: 53)

Nerijetko se umrlima posvećuju stihovi – djelo samog emitenta smrtovnice ili preuzeti od drugih autora. Riječ je o poetskoj ili estetskoj funkciji, koja nije nužno odlika samo književnoumjetničkih tekstova:

Zemlja nije vječna, kratko živi tijelo, bijeli čefin čeka – smrtičko odijelo kad u carstvo vječno, mora da se ide ostaviti treba sve što oči vide... sestra X X sa porodicom (2. 1. 2009: 53) *Tvoje lice veselog sjaja neće zaboraviti tvoja raja!* (3. 1. 2009: 49) *“Nedostaješ, tako mi nedostaješ i sve što prošlo je, nedostaje... Nedostaješ, tako mi nedostaješ, za sve što dolazi, nedostaješ...”* (12. 1. 2009: 65)

Intertekstualnost je važan element u tekstovima ovakve vrste. Česti su citati iz literarnih tekstova, parafraze, odlomci iz sakralnih tekstova, narodne poslovice i slično. U tom smislu,

inicijalnu poziciju smrtovnica najčešće zauzimaju riječi preuzete iz vjerskih tekstova:

...za ovaj trenutak – pripremajte se.

Pored toga, pristupni su i citati iz žanrovski različitih opusa koji su obično označeni navodnicima:

Molimo Uzvišenog Allaha da nama u tuzi našoj pomogne i sabur da, a da vama podari vječni rahmet i lijepi Dženet. "I niko ne zna kakve ih skrivene radosti čekaju kao nagrada za njihova djela" (Es-sedže, 17) (2. 1. 2009: 56) Ostaje mi samo nada da: "...Smrt nije ništa drugo do san bez snova" (8. 1. 2009: 63)

Fatičku i magijsku funkciju imaju rečenice na arapskom, crkvenoslavenskom ili latinskom jeziku preuzete iz svetih tekstova. Upotrebom takvih jezičkih sredstava komunicira se s izvornikom i šalje se poruka o pripadnosti određenoj religijskoj zajednici:

Rahmetullahi alejhi rahmeten vasiah (10. 3. 2012: 60)

Bez obzira na vjeroispovijest umrloga, obično nakon obavijesti o umrlom emitent se ponovo javi. Drugi put se javlja obično nakon 7 i 40 dana, jednu

godinu ili više. Tradicija i religija imaju veliku ulogu u ponašanju prema umrlim, pa i u vremenu kad se pišu smrtovnice. Ožalošćenima je lakše obilježavati smrt umrloga na određene dane, jer se na taj način ne potiskuje gubitak, nego pokazuje svojevrsna kontrola osjećaja i bijeg od bespomoćnosti.

Osim toga, sadržaj smrtovnica često predstavlja vjerovanje emitenta, njegov odnos prema Bogu i smrti uopće:

Plakali smo za Tobom, plakalo je i nebo. Kažu tako je kad odlaze veliki ljudi, a Ti si bila i više od toga. (8. 1. 2009: 60) Među džennetskim cvjetovima, molimo Svemogućeg da ti budeš među onim najljepšeg mirisa. (8. 1. 2009: 60) Dragi moj babo, neka ti dobra djela pristižu do Sudnjeg dana pred tvoju dušu u berzehu. Amin. (7. 1. 2009: 76) Našoj dragoj bebi X X Neka te dragi Allah uvede u džennet, jer melecima je tamo mjesto. (4. 1. 2009: 54) Ne, ti nisi umro, samo si otišao na ljepše mjesto, a dok te nema mi ćemo paziti na tvoju X X (kako si je ti zvao). (3. 1. 2009: 56)

Religijska uvjerenja mogu pomoći u suočavanju s traumatskim događajima. Zbog toga su u posljednjim obraćanjima u vezi s umrlima ključni elementi vjerovanje u život nakon smrti ili pak nastavljanje određene veze s pokojnikom. Često je ponavljana rečenica da dobri ljudi žive kratko:

Dobri ljudi kratko žive, a vječno se pamte! (2. 1. 2009: 52) Kažu, dobri ljudi kratko žive, a pamte se vječno. (9. 1. 2009: 64) Samo Allah zna

zašto poziva najbolje. (9. 1. 2009: 68)

Pokojnikova vrijednost određena je prema tome šta je on značio u očima svojih najbližih: u prvom je slučaju ta vrijednost opisana metaforama (*Duboko ožalošćeni obavještavamo rodbinu, prijatelje i komšije da je naša draga kćerka X (X) X naš džennetski cvijet, preselila u džennetske bašče 4. 1. 2009. godine. – 7. 1. 2009: 78*), u drugom apstrakcijama (*I od tada mogu sunce, mjesec i zvijezde i dalje mirno ići svojim putem, ja ne znam ni za dan, niti za noć i oko mene se gubi cijeli svijet... Ne možemo te zaboraviti, jer ti si vječnost. Supruga X i sin X... – 7. 1. 2009: 75*), u trećem kao uloga (*Uvijek si bio naša sigurna luka u koju smo se sklanjali pred vjetrometinama života. A trebao si nam još... – 1. 1. 2009: 80*). Ostali toposi vrednovanja ističu imanentne vrijednosti: fizičke (*...tvoj vedri lik nikada ne može nestati. – 5. 1. 2009: 52*), karakterne (*Sva si vrata za nas otvorila. Puno si rekla a malo govorila. – 1. 1. 2009: 81*) i moralne (*Ponosni smo na način kako si nas odgajala i nastojimo isto prenijeti našoj djeci. – 1. 1. 2009: 76*).

“Lista najčešćih atributa pokojnika pokazuje da njegovo vrednovanje manje ide za tim da ga individualizuje a više teži da ga podvede pod jedan opšti, idealni lik, pa je ono kategorično, nerazvijeno i neobrazloženo” (Čolović 1985: 82). Na taj način živi ispunjavaju svoj “dug”, ali dug koji nije stvoren za pokojnikova života, nego tek poslije njegove smrti: to je dug mrtvima. Tako pokojnici dobijaju lik koji im daje pravo na vječnost onoga svijeta, a ožaloš-

čeni, učinivši ono što su dužni, dobijaju neku vrstu prešutne saglasnosti mrtvih da mogu ostati na ovom našem prolaznom. Pored toga, isticanje pozitivnih osobina u liku umrloga ima ulogu i učvršćivanja porodičnog i društvenog integriteta.

Na kraju posljednjih pozdrava, sjećanja i smrtovnica navodi se emitent. To je jedan od ključnih elemenata, jer u bitnom pokazuje bliskost s pokojnikom. Utvrdili smo da su obimnije smrtovnice i sjećanja u kojima su emitenti ljudi koji su u bližem srodstvu ili imaju bliske prijateljske i komšijske odnose.

Zauvijek Tvoji i Ti zauvijek naša. Vole Te Tvoji: X i X sa X... (1. 1. 2009: 86) *Tvoja unuka (pile) X, kćerka X sa suprugom X, majka X, otac X* (2. 1. 2009: 56) *Tvoje četiri leptirice: Supruga X i kćerke X, X i X* (2. 1. 2009: 58) *Glupo je pisati bilo šta, jer samo ja znam šta osjećam i mislim. Zato, riječi su suviše. Volim te puno. Unuk X* (3. 1. 2009: 55) *Voljenom mužu XX Navršava se 6 godina od prerane smrti. (...) Neka ti Bog da rajске ljepote. Tvoj miš* (6. 1. 2009: 46)

Emitent može biti i institucija, ustanova u kojoj je umrli radio ili često institucija i radnici u kojoj radi neko njemu blizak: *Ocu naše radne kolegice X X* (1. 1. 2009: 85) *POSLJEDNJI SELAM ocu našeg druga XXX Njegov VII 2 razred sa razrednicom* (8. 1. 2009: 59) *S ljubavlju i poštovanjem Kolektiv Radiotelevizije Mostar* (3. 1. 2009: 54) *Uposljenici Ginekološko-akušerskog odjeljenja* (3. 1. 2009: 55) *Uposljenici Saveza*

udruženja-udruga izbjeglica, raseljenih lica i povratnika u BiH (3. 1. 2009: 45)

Bliski prijatelji s kojima se umrli družio često se potpisuju nadimcima po kojim ih je i umrli poznavao, naprimjer: *Diđi, Mujke, Mure, Snajpi, Mrki, Žito, Dugi, Kokta, Cicko* itd.

Tema određuje izbor lekseme, tako da nije teško predvidjeti koji će tip leksema prevladati u tekstu. Najfrekventnija riječ u smrtovnicama jeste *dan* (288 puta u dva broja). Nakon toga su učestale sljedeće riječi: *porodica, godina, suprug/a, kćerka, smrt, srce, rahmet, unuk/a, sin, sjećanje, dženet, ljubav, prijatelj, zet, ahiret, sat, snaha, brat, sestra, bol, otac, tuga, komšija, poštovanje, rodbina, djed (dedo), duša, djeca, vrijeme, selam, ponos, ljepota, dženaza, život, tevhid, majka, džamija, dobrota, uspomena, januar, namaz, lik, subota, misao, kuća, riječ, trenutak, punac, plemenitost, bratić, babo, praznina, sestrić / sestrična, tetka / tetak, familija, žalost, svekar, mama, preseljenje, pozdrav, decembar, bratična, srijeda, praukun/a, hadis, zaborav, roditelji, kolega, dova, petak, pažnja, hatma, dio, daidža, tata, osmijeh, utjeha, raja, majčica, grob, svastika, suza, prijevoz, podne, mezar, čovjek / ljudi, zahvalnost, ulica, svijet, punica, harem, džuma, ukop, pradedo, nana, istina, ikindija, braco, podrška, mir, amidža, utorak, tren, rastanak, rana, rahmetlija, radost, odlazak, mjesec, babuka, žena, zahvalnica, vječnost, svjetlost, svekrva, sreća, snaga, sabur, ruka, poznanici, spomen, obitelj, nevjesta, muž, lice, ispraćaj, dar, četvrtak, baka* itd.¹

Možemo uočiti da su dominantne riječi kojima se ozna-

čava vrijeme (*sat, dan, mjesec* i sl.), jer se u smrtovnicama prvenstveno nudi informacija o smrti umrloga, a daju se i upute o ukopu i posljednjem ispraćaju, naprimjer: *Komemorativna sjednica održat će se na Poljoprivredno-prehrambenom fakultetu u Sarajevu dana 12. 1. 2009. godine sa početkom u 12.00 sati* (12. 1. 2009: 65).

Uočili smo da su jednako frekventni i rodbinski nazivi, a frekventniji su u upotrebi oni koji su u bližoj vezi s umrlim. Kada je o takvim nazivima riječ, često se koriste hipokoristici i slične riječi koje konotiraju intenzivniju emocionalnu povezanost s umrlim poput: *dedana, babuka, tajo, majčica, braco, seka, tetkica, unučica, adžo* i sl.

U treću grupu najfrekventnijih riječi ubrajali bismo one kojima se označavaju osobine pokojnika i stanje ožalošćenog. Primjetan je veliki broj riječi kao što su: *ljubav, tuga, bol, poštovanje, dobrota, praznina, žalost, pažnja, utjeha* itd.

Slično tome, da bi se iskazao emotivni stav prema umrlo-me, česti su i pridjevi poput: *drag, čestit, voljen, human, pažljiv, velik, nesebičan*. Naprimjer: *Velika ljudino, hvala ti na lijepim uspomnama, koje nas i danas sjećaju na tebe*. (3. 1. 2009: 45) *Draga naša legendo!* (11. 1. 2009: 49)

¹ Imenice su poredane prema frekventnosti upotrebe u dva broja *Dnevnog avaza* (1. 1. 2009 i 2. 1. 2009).

Emitent za sebe obično upotrebljava pridjev: *neutješan, tužan i ožalošćen*.

Možemo uočiti i to da se pridjevi nerijetko javljaju u superlativu:

Bio si naš najmlađi, najsladaši, najveseliji i najljepši brat. To ćeš i ostati dokle god smo mi živi. (2. 1. 2009: 54)
Evo prošla je najtužnija godina naših života... (6. 1. 2009: 51)
Dana 6. 1. 2009. navršava se sedam dana od kako je prestalo da kuca srce najboljeg tate na svijetu (6. 1. 2009: 51)

Divljenje i poštovanje upućeno umrlom očekivano je, a takve se emocije mogu iskazati upravo upotrebom superlativa. Kada je o riječ o ovakvoj upotrebi, referent se ne mjeri u odnosu prema svim ostalim članovima skupine, već se u većoj mjeri nastoji iskazati određeno svojstvo u veoma visokoj mjeri i iskazati divljenje osobi koja više nije među živima. Donekle je superlativ u smrtovnicama i sjećanjima naprosto društveno pravilo, norma, a na taj način postaje stilski manje obilježeno jezičko sredstvo.

Analizom smo došli i do zaključka da autor smrtovnice često ponavlja riječi. Ponavljanjem se utvrđuje, potvrđuje, nastoji istaknuti raspoloženje, a istovremeno se postiže i svojevrsna ritmičnost izraza.

Kao da se skupila sva bol svijeta u jednu misao i traje, traje, traje. (2. 1. 2009: 54)
Uvijek voljen, nikad, nikad zaboravljen. (8. 1. 2009: 59)
Puno, puno mi NEDOSTAJEŠ. (8. 1. 2009: 60)

Autor se obično u posljednjim pozdravima i sjećanjima umrlome obraća upotrebljavajući drugo lice jednine:

Otišla si ti koja si nam mnogo vrijedila, ali iza sebe trag svjetlosti si ostavila. (2. 1. 2009: 53)
Tužna je i bolna istina da te nema među nama... (2. 1. 2009: 52)
Svi su nekako mogli umrijeti, osim tebe. Podrazumijevalo se da si uvijek tu. Kako sebično od mene! (3. 1. 2009: 45)

Rjeđe se u takvim primjerima o umrlome govori u trećem licu.

Neka mu dragi Allah dž.š. podari lijepi dženet. Uposlenici Društva "FEB" d.d. Sarajevo (3. 1. 2009: 58)
Povodom sedam dana od smrti naše dobre i drage komšiniće X X Sjećamo je se s tugom i poštovanjem. Komšije iz ulice X (12. 1. 2009: 58)

Možemo primijetiti da u primjerima upotrebe trećeg umjesto drugog lica emitenti obično nisu u supružničkoj, rodbinskoj ili tazbinskoj vezi s umrlim.

Svojevrsnu nesigurnost u upotrebi odgovarajućeg lica pokazuje sljedeći primjer:

Dragi moj prijatelju, koji je otišao kad nam je najviše trebao i to dobri ljudi odlaze i ostavljaju tugu u našim sr-

cima. A ti ćeš vječno živjeti u našem srcu. (5. 1. 2009: 58)

Izravno obraćanje umrlom olakšava ožalošćenom da se oslobodi straha od smrti, a istovremeno se ovakvim obraćanjem oslobađa osjećaja krivnje za sve neizrečeno i nedorečeno.

Možemo zaključiti da se u smrtovnicama i sjećanjima prvenstveno upotrebljavaju shematizirani jezički izrazi s izrazito referencijalnom funkcijom s ciljem da se javnost informira o nemilom gubitku. Uz to se obično i najavljuju događaji vezani za sam obred ukopavanja. U tu se svrhu koriste neutralna jezička sredstva. Međutim, cilj ovog rada bio je dokazati da u upotrebi nimalo ne odstupaju ni emocionalno-ekspresivna sredstva. Takvim sredstvima nastoji se ovladati situacijom i tumačiti smisao gubitka koji ožalošćenima umanjuje patnju.

Ovom kvalitativno-kvantitativnom analizom jezika smrtovnica potvrđujemo i to da su njihovi autori motivirani latinskom izrekom: *De mortuis nihil nisi bene* (*O mrtvima sve najbolje*). Pokazalo se da oni koji su suočeni s tragičnim gubitkom voljene osobe o umrlima pišu samo najbolje, pa su i s lingvističkog stajališta skloni upotrebi sredstava kojima se takve emocije mogu iskazati. ■

Rahima Terzić rođena je 1988. godine u Tunisu. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu stekla je zvanje bachelora arapskog jezika i književnosti i magistra bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika i književnosti. Pored tema iz sintakse, na kojima je i stekla stručna zvanja, interes pokazuje i za teme iz oblasti funkcionalne stilistike.

Izvori i literatura

- Čolović, Ivan (1985). *Divlja književnost*. Beograd: Nolit.
Dnevni avaz, brojevi 4776–4788 (1. 1. 2009–12. 1. 2009)
Ivanetić, Nada (2003). *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Sveučilišta u Zagrebu
Katnić-Bakaršić, Marina (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan

Fahrudin SINANOVIĆ

U Kalesiji održana 18. kulturna manifestacija “Ikre 2013”

Gradska biblioteka Kalesija i BZK Preporod Kalesija u oktobru 2013. godine organizirali su Kulturnu manifestaciju “Ikre”, koja se održava svakog oktobra od 1996. godine u povodu obilježavanja Mjeseca knjige. Druženje s knjigom počelo je 9. oktobra promocijom knjige *S obje strane Drine* autora Vezuva Bašića Baše. Uz autora, o knjizi je govorila i Nevzeta Rustemović, direktorica Narodne bibiloteke u Kladnju.

Nakon toga, 24. oktobra, promovirano je XI kolo *Bošnjačke književnosti u 100 knjiga*. O knjigama XI kola govorili su prof. dr. Munib Maglajlić i književnik Hadžem Hajdarević. U XI kolu *Bošnjačke književnosti u 100 knjiga* objavljeno je: Omer Novljanin – Ahmed Hadžinesimović: *Ljetopisi*, Jusuf Livnjak – *Putopis*, Enver Čolaković – *Legenda o Ali-paši*, Feđa Šehović – *Gorak okus duše* – *Drame*, Husein Bašić – *Tuđe gnijezdo*, Džemaludin Latić – *Mejtaš i vodica* i Amir Brka – *Dovoljno za radost*. Maglajlić je kazao da je do sada objavljeno 55 knjiga iz ove edicije te izrazio nadu da će u narednih 7 do 10 godina biti objavljene sve planirane knjige.

Za kalesijsku je publiku posebno bio zanimljiv književni susret s pjesnikom Halidom Bulićem, koji je upriličen 25. oktobra. Bulić je čitao svoju poeziju i uz to promovirao online časopis za jezik i književnost *Lingvazin*,

čiji je i urednik. S obzirom na to da je doktor lingvistike, Bulić je govorio i o odnosu medija prema jeziku, o upotrebi jezika u svakodnevnoj javnoj komunikaciji, a naročito na društvenim mrežama, poput Facebooka.

Na kraju 18. kulturne manifestacije “Ikre”, 31. oktobra predstavljeni su dokumenti o ratnim zločinima nad Bošnjacima, koje je prikupio, priredio i objavio publicista Avdo Husejnović. Kalesijskoj su publici prikazani inserti iz dokumentaraca *Daleko je Tuzla*, *A bili su samo djeca* i *Bosna ili smrt*. Huseinović je potom govorio i o knjizi *Naser od Gazimestana do Haga i nazad*.

Kalesijci ni ove godine nisu zaboravili Nedžada Ibrišimovića. Naime, glumac Nermin Hodžić u kalesijskim je osnovnim školama održao književnu radionicu *Bio jednom jedan – Slovo o Nedžadu Ibrišimoviću*. Osim što je govorio stihove i odlomke iz djela velikana evropske književnosti Nedžada Ibrišimovića, Ho-

džić je tokom druženja s osnovcima govorio i o značaju knjige i čtanja.

Organizatori Kulturne manifestacije “Ikre” su Gradska biblioteka Kalesija i BZK Preporod, a pokrovitelji su bili Općina Kalesija, općinski načelnik Rasim Omerović i Vlada TK. Mehmed Hodžić, direktor Gradske biblioteke Kalesija, zadovoljan je ovogodišnjim sadržajima koje su uspjeli osigurati za ljubitelje knjige Kalesiji, tako da ovogodišnje oktobarsko druženje s knjigom smatra veoma uspješnim.

U cilju popularizacije knjige i najave Kulturne manifestacije “Ikre 2013”, Gradska je biblioteka Kalesija tokom oktobra realizirala i simpatičnu akciju *Knjiga ko bombona*. Radi se o tome da je svaki korisnik Gradske biblioteke, prilikom vraćanja i posuđivanja knjiga, imao priliku da bude nagrađen bombonom ili knjigom. Prije zamjene knjige, posjetilac je izvlačio papirić na kome je pisalo da li je dobitnik bombone ili knjige na poklon. U svakom slučaju, svi su bili dobitnici. ■

Kulturna manifestacija “Ikre”, pokrenuta je 1996. godine s ciljem približavanja knjige čovjeku i čovjeka knjizi. Dosađ su na ovoj manifestaciji predstavljeni mnogi značajni bosanskohercegovački pisci i izdavači.

Hodžić, Maglajlić i Hajdarević – promocija XI kola Bošnjačke književnosti u 100 knjiga

Fahrudin Sinanović (1964) profesor je bosanskog jezika i književnosti. Završio je Filozofski fakultet u Tuzli – Odsjek za bosanski jezik i književnost. Zaposlen je u JU Gradska biblioteka Kalesija. Idejni je začetnik manifestacije “Ikre”. Autor je knjiga *Merhaba amidža* i *Kuća na dva sprata plus potkrovlje*. Prozu i poeziju objavljivao je u raznim časopisima. Bavi se i novinarstvom.

Sinanović i Bulić – promocija *Lingvazina*

Naučni skup *Zadnja bosanska zima* u Tešnju

Jozefina Dautbegović u književni je život ušla kasnih sedamdesetih godina u Doboju, kao članica Književnog kluba *Ivo Andrić* i jedna od urednica biblioteke *Druga svjetlost*. Priznata je kao jedna od pet izabranih pjesnikinja *Antologije bosanskohercegovačke poezije XX vijeka*, pored Bisere Alikadić, Mubere Pašić, Feride Duraković i Dare Sekulić te uvrštena među najbolje savremene bosanskohercegovačke pjesnikinje i pjesnike u *Sarajevskim sveskama* i *Životu*. Sa osam objavljenih knjiga pjesama (*Čemerike /1979/*, *Uznesenje /1985/*, *Od Rima do Kapue /1989/*, *Ručak s Poncijem /1994/*, *Prizori s podnog mozaika /1997/*, *Božja televizija /2001/*, *Vrijeme vrtnih strašila /2004/*, *Različite ljubavi /2006/*) i jednom zbirkom priča (*Čovjek koji je kupovao kuću /2006/*) Jozefina Dautbegović predstavlja jednu od vanrednih spisateljica koje su stvarale u Bosni i Hercegovini čija poezija nije niti primjerno iščitana, a ni vrednovana.

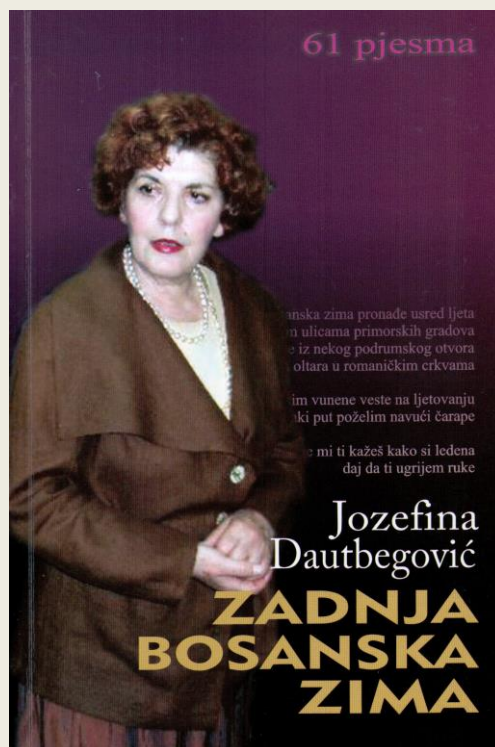
Shodno tome, tešanjski je Centar za kulturu i obrazovanje 14. 12. 2013. godine organizirao naučni skup *Zadnja bosanska zima*, nazvan prema istomenoj pjesmi Jozefine Dautbegović. Cilj skupa bio je učiniti djelo Jozefine Dautbegović prisutnim na bosanskohercego-

vačkom književnom i kulturnom prostoru na način na koji su tu, zaslužno ili ne, i pisci proglašeni nacionalnim veličinama.

Za ovu je priliku štampana knjiga sabranih pjesama pod nazivom *Zadnja bosanska zima*. Izbor pjesama izvršio je Enver Kazaz. Odabrana je 61 pjesma, jer je Jozefina Dautbegović imala toliko godina kada je 2008. godine napustila ovaj svijet. CKO Tešanj planira izdavanje zbornika radova o Jozefini Dautbegović, koji će sadržati ne samo radove onih autora koji su učestvovali na ovom naučnom skupu već i tekstove koji su ranije objavljivi u Hrvatskoj.

Inicijator ovog naučnog skupa, pjesnik i direktor Centra za kulturu i obrazovanje u Tešnju, Amir Brka u uvodu je kazao da "djelo Jozefine Dautbegović niti izbliza nije kritički tretirano onoliko koliko uistinu zavređuje. Čak, njezino djelo nije doživjelo ni osobitu primarnu, dakle čitalačku recepciju, pogotovo ne u Bosni i Hercegovini. Koliko je to zbog naše opće kulture nečitanja toliko je, bez sumnje, i zbog životne sudbine naše pjesnikinje. Ona je, naime, kao što znate, s okupacijom Doboja, grada u kojem je živjela, odselila u Zagreb, i tamo je ispisala i u Zagrebu uglavnom i objavila svoje najznačajnije knjige." ■

Naida Osmanbegović viša je asistentica na Filozofskom fakultetu u Zenici. Magistrirala na postdiplomskom studiju *Teorija i praksa postmodernog proučavanja književnosti* na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli 2011. Dobila je više nagrada i priznanja za književni rad, među kojima je i nagrada *Mak Dizdar* za prvu neobjavljenu zbirku pjesama na Kulturnoj manifestaciji *Slovo Gorčina* u Stocu 2006.

Emina SELIMOVIĆ

Održana manifestacija *Grah za Iliju Ladina*

Vodena stihom “Neka piše tko što hoće”, u subotu 9. novembra 2013. u Vitezu je održana Književna kolonija “Grah za Iliju Ladina”. Ilija Kozić Ladin bosanskohercegovački je pjesnik rođen u Banjoj Luci. Diplomirao je francuski i latinski jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavio je dvanaest pjesničkih zbirki i dobitnik je mnogih nagrada. Umro je u Sarajevu 2001. godine. Ilija Ladin ostavio je veliki utjecaj na živuće pisce ne samo kao pjesnik nego i kao osoba s neobičnim navikama i izuzetnom genijalnošću. Pjesnici iz različitih krajeva Bosne i Hercegovine i iz Zagreba došli su na ovu manifestaciju kako bi odali počast Iliji Ladinu.

Pored ručka i zajedničkog druženja, upriličeno je i takmičenje u kome je učestvovalo četrdeset pjesnika, među njima i studentice Filozofskog fakulteta u Zenici. U užu je izbor ušlo deset pjesnika: Zilhad Ključanin, Admiral Mahić, Goran Simić, Anita Martinac, Jasmina Hanjalić, Danja Đokić, Larisa Gasal, Melika Salihbegović Bosnawi, Slaven B. Tuirić i Lidija Puđak.

U muzičkom dijelu programa nastupio je Napretkov orkestar harmonika pod vođstvom profesorice Gordane Lujjić, koji je za sudionike kolonije pretpremijerno izveo Kan-kan sa deset harmonika i tapanom, nešto što nikada niko nije izveo na taj način. Sve je to organizirao viteški književnik Anto Zirdum. Učesnici manifestacije bili su zadovoljni, vrijeme je bilo sunčano, a grah vrhunski. ■

Emina Selimović studentica je četvrte godine Odsjeka za bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici. Završila je Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Članica je pjesničke trupe “Euterpes” i umjetničkog kluba “Spleen”.

Naida OSMANBEGOVIĆ

Muris Bajramović: *Bosanskohercegovačka metaproza*

(Bookline, Sarajevo, 2010)

Doktorska disertacija Murisa Bajramovića *Bosanskohercegovačka metaproza*, objavljena u Booklineu, prva je opširnija studija (izuzevši nekoliko prikaza) u bosanskohercegovačkoj književnoj historiji koja se bavi realizacijama metafizijskih strategija u procesima ispisivanja, čitanja i konstruiranja teksta unutar postmodernističke romanске književne prakse. S druge strane, to je knjiga koja se fokusira na književnohistorijski pregled bošnjačkih, hrvatskih i srpskih romana u kojima se prepoznaju postupci postmodernističkog pripovijedanja. A s treće strane, to je udžbenik, namijenjen, prije svega, studentima. Važno je odmah istaći da Muris Bajramović ovom knjigom dosljedno potvrđuje svoj status u recentnoj bosanskohercegovačkoj akademskoj kritici.

Općeprihvaćena je činjenica da je svijet danas kontaminirala postmoderna, koju usljed globalizacije, razvoja tehnologije i interneta naša književnost prati. S obzirom na to da se postmoderna, ali i postmodernizam, opiru bilo kakvim načelima definiranja, Bajramović poseže za tekstovima eminentnih teoretičara i kritičara književnosti u nakani da prouči i istraži bazne elemente koji sačinjavaju

poetike postmoderne i njenih stilskih formacija. Stoga procijep u kome se autor našao postaje polaznim mjestom istraživanja i kontekstualiziranja rezultata u bosanskohercegovački kritičko-teorijski diskurs.

Knjiga *Bosanskohercegovačka metaproza* prati razvojnu putanju bosanskohercegovačke romanске produkcije od sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, Irfana Horozovića, do savremenih autora. Tako su svoje mjesto u Bajramovićevoj knjizi, pored Horozovića, pronašli Milenko Stojičić, Nenad Veličković, Bisera Alikadić, Sead Mahmutefendić, Goran Samardžić, Asmir Kujović, Jasnica Šamić, Darko Lukić, Mirko Kovač, Tvrtko Kulenović, Zilhad Ključanin, Zdenko Lešić, Nedžad Ibrišimović, Dževad Karahasan i mnogi drugi. Postmoderni roman zrcali stanje postmoderne, kaže autor, legitimirajući postmodernistička znanja, hibridnosti, poetiku intertekstualnosti i slično.

Bajramović piše o jasnoj distinkciji između bosanskohercegovačkog i zapadnoevropskog postmodernističkog romana, ali uočava različitosti i u samoj južnoslavenskoj interliterarnoj zajednici. Bitne odlike postmodernog romana, zaključuje Bajramović, jesu igra i di-

jalog razlike. Posebna pažnja poklonjena je korpusu bosanskohercegovačkih romana koji tematiziraju rat. Propitujući poetiku ratnog pisma kao antiratne književnosti, autor uočava da se praćenjem poetičkih linija ratnog pisma može utvrditi smjena moderne u postmodernu paradigmu, a koja je najprisutnija opusu Tvrtka Kulenovića.

Problematizacija, i realizacija pojma metafizicije i meta-pojavâ uopće zauzimaju suštinski dio ove knjige, jer one postaju fundamentalnim entitetima postmoderne naracije, no autor se usljed prevodilačkih prijevora odlučuje služiti terminom metaproze, zaključivši:

Za skup djela koja su načelno određena nekim od metafizijskih strategija treba koristiti pojam metaproza, a za njenu realizaciju metafizicija.

Dakle, prerađujući teorijske okvire metafizicije autor pokazuje njeno pojavljivanje i realizaciju u bosanskohercegovačkom romanu.

Monografska studija *Bosanskohercegovačka metaproza* predstavlja istinski naučni doprinos proučavanju postmodernističkog romana, kao i njegova postmodernog stanja. ■

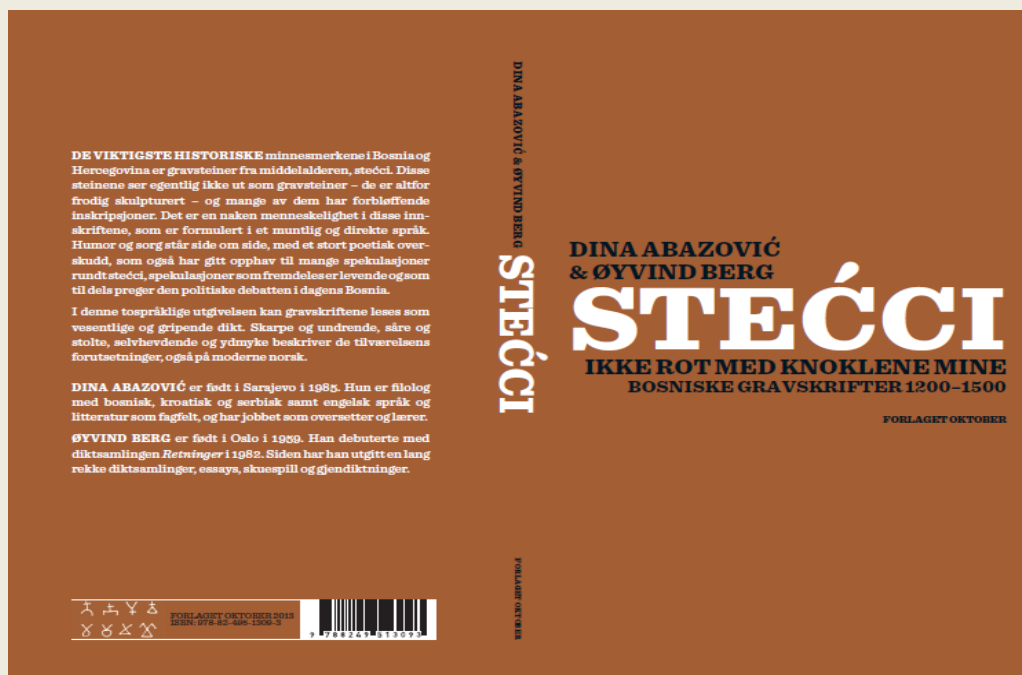
Halid BULIĆ

U Norveškoj objavljena zbirka natpisa sa stećaka

Izdavačka kuća Oktober iz Osla objavila je zbirku natpisa sa stećaka *Stećci – Ikke rot med knoklene mine (Bosniske gravskrifter 1200–1500)* ('Stećci – Nemojte mi kosti pretresati /Bosanski nadgrobni natpisi 1200–1500/'). Zbirku su priredili Dina Abazović i Øyvind Berg. Knjiga ima 111 strana. Sadrži kratak predgovor na norveškom (bokmål), 40 natpisa sa stećaka na bosanskom i njihovih prijevoda na norveški te duži pogovor na norveškom jeziku (20 strana). Uz pojedine natpise navodi se približno vrijeme njihova nastanka, a u fusnotama se navode drugi podaci značajni za razumijevanje i kontekstualiziranje natpisa (podaci o lokaciji, izgledu stećka, ljudima koji se u natpisu spominju...). Također se komentira sadržaj natpisa i pojedina prevodilačka rješenja. U fusnotama se navode i podaci o literaturi u kojoj se

mogu naći transkripcije ili transliteracije natpisa (Vego, Dizdar, Bešlagić...).

Knjiga na jednostavan način norveškoj publici predstavlja fenomen stećaka kao jedan značajan dio bosanske srednjovjekovne kulture. "Knjiga je nastala kao ideja o prevodilačkom eksperimentu. Rađena je na tri jezika – bosanskom, engleskom i norveškom, ali je zasad izdata samo verzija na norveškom. Prijevod je za oboje predstavljao izazov na semantičkom, sintaksičkom i leksičkom planu. Najveći motiv bio nam je otvoriti dijalog o nečemu što se ne tiče isključivo rata i nacionalizma, uobičajenih i tužnih činjenica koje su sada u svijetu poznate o Bosni te pokazati jedinstvenost stećaka. Zanimljivo je bilo i baviti se odnosom srednjovjekovnog bosanskog čovjeka prema smrti", izjavila je za *Lingvazin* Dina Abazović. ■

Novi broj časopisa *Književni jezik*

Časopis *Književni jezik* jedan je od najstarijih i najdugotrajnijih lingvističkih časopisa u Bosni i Hercegovini. S manjim ili većim zastojeima časopis izlazi od 1972. godine, a izdaje ga Institut za jezik u Sarajevu. Redovno je izlazio do početka agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. (dvadeset godišta). Posljednji predagresijski broj usljed nesretnih okklnosti nije štampan sve do 1997. godine, iako je bio pripremljen za štampu. Na koricama tog izdanja ipak je napisana 1991. godina. Otada nije izlazio sve do 2003. Nakon toga je neredovno izlazio do 2007. godine, kada je izdat *Književni jezik* broj 23/1. Onda je uslijedila petogodišnja pauza u izlaženju, koja je napokon prekinuta izdavanjem broja 24/1–2 krajem 2013. godine. Petogodišnji zastoj, “padanje u samozatajni zaborav”, posljedica je nepovoljnih društvenih i ekonomskih prilika, navodi Uredništvo u *Uvodnoj riječi* najnovijeg broja. Novi je urednik *Književnog jezika* Alen Kalajdžija.

Tekstovi u ovom broju časopisa razvrstani su u tri tematsko-strukturne cjeline: *Godišnjice*, *Radovi* i *Prikazi*. Jedini tekst u dijelu *Godišnjice* jeste “Zavičajni jezik u književnom djelu Ćamila Sijarića”, koji je napisala Hasnija Muratagić-Tuna. Time je i u *Književnom jeziku*, kao i u mnogim drugim glasilima i organizacijama obilježena stogodišnjica rođenja Ćamila Sijarića (koja je, podsjećamo, prigodno obilježena i u *Lingvazinu*).

U drugom je dijelu objavljeno devet radova, od kojih su tri klasificirana kao izvorni naučni, a šest kao pregledni. Izvorni su naučni radovi “Konkurentnost besprijedloškog dativa u epskom diskursu” Alena Kalajdžije, “O prijedlogu *na* u vremenskim sintaksičkim konstrukcijama” Ismaila Palića i “Zamjena kratkog jata u ekavsko-jekavskim govorima tešanjsko-maglajskog kraja” Refika Bulića. U

ovom broju *Književnog jezika* objavljeni su sljedeći pregledni radovi: “Naziv jezika u salnamama: Sistemska reforma obrazovnog sistema i službena nominacija jezika u Bosni” Edine Solak, “O nekim sociolingvističkim aspektima ‘Hasanaginice’” Jasmina Hodžića, “Struktura tipologija frazema u djelu ‘Omer-paša Latas’ Ive Andrića i njihovi njemački prijevodni ekvivalenti” Belme Šator, “Složene rečenice i namjerno značenje” Alice Arnaut, “Mijene akcenatske norme savremenog bosanskog jezika” Amele Šehović i “Novinski naslovi – informacija, manipulacija ili senzacija?” Alise Mahmutović i Ivane Jozić.

U dijelu *Prikazi* objavljena su dva teksta. Amela Šehović predstavila je knjigu *Kao frazeološki rječnik* Alise Mahmutović. Bernisa Puriš napisala je prikaz knjige *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama* Amele Šehović.

Uredništvo na budućnost gleda s velikim optimizmom i nadom. Raznovrsnost tema kojima su posvećeni radovi, najava indeksacije u međunarodnim bazama, čak i novi izgled korica (koje zamjenjuju tradicionalne bijelo-sive) ukazuju na to da bi optimizam mogao biti i opravdan. *Književnom jeziku* želimo uspjeh i redovno izlaženje u “novom životu” i iskreno se radujemo što jedna od najsajnijih svjetiljki bosanskohercegovačke lingvistike nije zauvijek ugašena. ■

Međunarodna naučna konferencija Sarajevski filološki susreti 3 (Sarajevo, 29. i 30. maj 2014)

Sarajevski filološki susreti jesu međunarodna naučna konferencija čiji je organizator Bosansko filološko društvo u Sarajevu. Riječ je o naučnom skupu iz oblasti filologije, tj. lingvističke i nauke o književnosti, koji se održava svake druge godine u Sarajevu. Neki od temeljnih ciljeva ove naučne manifestacije, pored razmjene naučnih spoznaja i dostignuća domaćih i inozemnih filologa, jesu jačanje istraživačkih kapaciteta bosanskohercegovačke filologije te njezino međunarodno promoviranje i afirmiranje, a posebno u vezi s proučavanjem jezičke i književne baštine naroda BiH, koja je – nažalost – još nedovoljno istražena, dok je u širim okvirima nerijetko i vrlo slabo poznata.

Prvi Sarajevski filološki susreti održani su 2010, a nakon toga i drugi 2012. godine. Sarajevski filološki susreti 3 održat će se **29. i 30. maja 2014. godine** u Sarajevu.

Sarajevski filološki susreti 3 bit će posvećeni sljedećim temama:

I. Lingvistika

1. *Jezik i opozicija (Opozicije u jeziku)*
2. *Pristupi analizi diskursa*

II. Nauka o književnosti

1. *Književnost i rat*
2. *Sarajevski atentat u književnosti i kulturi*

BOSANSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO

F. Račkog 1, Sarajevo, tel. 033 253 195, 061 222 893
www.bfd.ba

Uz bosanski jezik, radni su jezici konferencije i svi drugi slavenski jezici te engleski jezik.

Prijave za učešće na konferenciji podnose se na jeziku konferencijskog izlaganja isključivo putem **elektronskog prijavnog obrasca** na adresu sfs_info@bfd.ba ili sarajevski.filoloski.susreti@gmail.com najkasnije do **25. februara 2014. godine**. Elektronski prijavni obrazac i detaljnije obavijesti o konferenciji dostupni su na internetskoj stranici organizatora www.bfd.ba.

Konferencijska izlaganja bit će objavljena u zasebnom zborniku konferencijskih radova u izdanju Bosanskoga filološkog društva.

Predsjednik Organizacionog odbora konferencije je doc. dr. Munir Drkić. Ostali članovi Odbora su doc. dr. Halid Bulić, prof. dr. Elma Dizdar, Azra Hodžić-Čavkić, MA, prof. dr. Sanjin Kodrić, doc. dr. Ksenija Kondali, doc. dr. Munir Mujić, prof. dr. Ismail Palić i prof. dr. Vahidin Preljević. ■

Lingvazinov kalendar

2014.

Institut za
bosanski jezik
i književnost
u Tuzli

Januar						
P	U	S	Č	P	S	N
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

Februar						
P	U	S	Č	P	S	N
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28		

Mart						
P	U	S	Č	P	S	N
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24 31	25	26	27	28	29	30

April						
P	U	S	Č	P	S	N
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30				

Maj						
P	U	S	Č	P	S	N
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

Juni						
P	U	S	Č	P	S	N
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23 30	24	25	26	27	28	29

Juli						
P	U	S	Č	P	S	N
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

August						
P	U	S	Č	P	S	N
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

Septembar						
P	U	S	Č	P	S	N
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30					

Oktobar						
P	U	S	Č	P	S	N
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

Novembar						
P	U	S	Č	P	S	N
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

Decembar						
P	U	S	Č	P	S	N
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Značajni datumi u 2014.

- ♦ 21. februar – Međunarodni dan maternjeg jezika
- ♦ 2. mart – prva godišnjica osnivanja Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli
- ♦ 21. mart – Svjetski dan poezije
- ♦ 23. april – Svjetski dan knjige i autorskih prava
- ♦ 12. august – Međunarodni dan mladih
- ♦ 29. august – godišnjica potpisivanja Povelje Kulina bana
- ♦ 8. septembar – Međunarodni dan pismenosti
- ♦ 26. septembar – Evropski dan jezika
- ♦ 5. oktobar – Svjetski dan učitelja
- ♦ 18. decembar – Svjetski dan arapskog jezika

